

**MEHMED ÂKİF ERSOY’UN “SAFAHAT”INDA DOĞRUDAN KUR’AN
ÂYETLERİNDEN İLHAM ALINARAK KALEME ALINAN MANZUMELERİN
SOSYOLOJİK ANALİZİ HAKKIN SESLERİ ÖRNEĞİ**

Hatice ERDEM

Özet

Bir toplumun içinde bulunduğu psikolojik durum ve sosyal çevre hiç kuşkusuz o toplumdaki bireylerin zihin dünyalarına da inşa etmektedir. Bu inşa süreci kimi zaman savaş ve afetler gibi yaşanan büyük değişimlerin ardından kimi zaman ise var olan değer ve yargıları koruma refleksi ile yeniden şekillenmektedir. Bu anlamda her değişimin temelinde mutlaka psikolojik ve sosyolojik bir kırılma yaşanmaktadır. Nitekim Osmanlı’nın son dönemlerinde askeri, siyasi ve kültürel alanlarda yaşanan kırılmalar, bu inşa sürecinin ne yönde olacağına dair kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Bir tarafta yaşanan İslam’ı ve kültürel değerleri korumak ve yaşatmak isteyen dindar çevreler yer alırken diğer tarafta ilim ve teknolojideki geriliği Batı’yı taklid ederek aşılabileceğine inanan aydınlar yer almaktadır. 19. yüzyılda Batı dünyasına hâkim olan pozitivist anlayışın Osmanlı aydınları arasında ortaya çıkardığı Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık akımları bu kutuplaşmanın bir sonucudur. İslam dünyasının maddi açıdan olduğu kadar manevi açıdan da bir gerileme içine girdiği bu yıllarda dünyaya gelen Mehmed Âkif Ersoy, yaşanan kırılmaların temelinde Müslümanların Kur’an tasavvurlarındaki anlama problemini görmektedir. Bu nedenle Müslümanların hayatlarından dışladıkları Kur’an’a dönüş yollarının çaresini aramış ve Kur’an’ın yaşayan bir hayat kitabı olduğunu ortaya koymayı bir misyon olarak benimsemiştir. Onu çağının aydınlarından farklı kılan en belirgin vasfı, kişisel dertlerini bir kenara bırakıp sosyal problemleri gündemine alması, bütün ömrünü vahye hizmete adanmış bir halk şairi olarak toplumu kendine değil Kur’an’a davet etmesidir. O, aynı zamanda iyi bir sosyolog, müfessir, seyyah, hatip ve siyasetçidir. **O, erdemli bir toplumun inşasında en büyük etkenin Kuran’ın ahlakıyla ahlaklanmak olduğunu tarihin**

yaşayan tanığı olarak tecrübe etmiştir. Onun bir özeleştiri olarak kaleme aldığı Safahat'a baktığımızda Âkif'in şiir kaynaklarının başında Kur'an-ı Kerim'in yer aldığını görürüz. Kimi manzumelerinde doğrudan Kur'an ayetlerine yer veren Âkif, kimi manzumelerinde sosyal değişimi ifade eden Kur'an kavramlarına, sure, ayet isimlerine yer vermektedir. Bu anlayışın arkasında şüphesiz onun Kur'an'la inşa olmuş bir hayat tasavvuru, Arap diline olan vukufiyeti, sahip olduğu inşacı bir toplum anlayışı yer almaktadır. Bu araştırmada "Safahat" adlı eserde yer alan doğrudan doğruya ayetlerden ilham alınarak kaleme alınan manzumelerin Kur'an ayetleri ile ilişkisi ve Âkif'in âyetlerden hareketle mesajını sunuşuna örnekler sosyal değişme çerçevesinde incelenecektir. Dolayısıyla çalışmanın evreni Mehmed Âkif Ersoy'un "Safahat"ıdır. Çalışmada içerik analizi yöntemine başvurulmuş, edebi metinlerin kuramsal imkanlarından da yer yer istifade edilerek metinleri anlamlandırma, açıklama ve yorumlamaya gayret edilmiştir. Makalenin sınırlandırılması sebebiyle Âkif'in doğrudan Kur'an'dan hareketle kaleme aldığı manzumelerin yer aldığı Safahat'ın üçüncü kitabı "Hakkın Sesleri"ndeki biri hadis olmak üzere toplam on şiirden dokuzu ele alınacaktır. Araştırmanın bulgularında Mehmed Âkif Ersoy'un seçmiş olduğu âyetler üzerinden toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkilerin menfi yöndeki değişimine şifahi bir yöntem aradığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safahat, Hakkın Sesleri, Mehmed Âkif Ersoy, Kur'an, Sosyal Değişme.

Giriş

Değişim hangi teoriye dayanırsa dayansın tek bir kaynağa bağlanamayacak kadar kompleks, ardıl ve çok yönlü bir olgudur. Toplumsal değerlerin incelenmesi, sosyal yapıların alışkanlıklarının ve toplum yapısının, esasta değişen değerler ve normaler kadar, değişen sosyal düzen ve kültürel değişmeyi de kapsamaktadır. Sosyal değişimin araçlarından biri olan toplumsal hareketlilik bireyleri tarafından parçası oldukları toplumun düşüncelerini ifade etmeye bir araç olmaları sebebi ile gerekli ve olumlu bir değişim olarak görülürler. (Işık, 2015, s. 230). Din ve toplumsal yapı arasındaki etkileşim, kutsalın toplumsal yapı ile karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle din, evrensel boyutta içinde yer aldığı toplumun yapısı ile ilişkili bir olgudur. Dini yaşantı ve anlayışın modernleşmenin tabiatına bağlı etkileşimleri, dini hayatı sürekli bir biçimde şekillendirmiştir. Osmanlı'nın çöküş dönemine girerek yerine geçecek olan yeni sistemlerin geçmiş ile gelecek arasındaki bağı tamamıyla koparma girişimleri, Türkiye'de yaşanan modernlik deneyimi ve dindarlığın gösteriş biçimleri ve tanımını da değiştirmiştir. Yaşanan halk İslam'ı ve dini seçkinlerin ortaya koydukları dindarlık tanımı arasındaki fark büyümüş, kişisel düzeyde asgari bir bağlılık isteyen gündelik ritüeller yerini anlamdan uzaklaşmış, hayatta bir karşılığı olmayan, ahlaki bir değer üretmeyen kof bir modern dindarlık anlayışına bırakmıştır. Batı'nın yenilik olarak sunduğu dünya görüşünü benimseyenler ile İslami yaşam tarzını ve onun getirmiş olduğu kültürel dini formları benimseyenler arasındaki çatışma giderek bir kültür çatışmasına dönüşmüştür.

Batı kültürünün etkisinde kalanlar ile İslam ülkelerindeki ilmi ve teknolojik geriliğin müsebbibi olarak İslâm'ı görenler arasında iyileştirici ve ihyacı bir kimlikle beliren Kur'an şâiri Mehmed Âkif Ersoy'u tanımaya nereden başlamalı sorusuna verilebilecek en hakiki cevap onun "Safahat"ında gizlidir. Zira kendisini: *"Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri; ne tasannu bilirim, çünkü, ne san'atkarım"* (Ersay, Safahat, Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri, 2016, s. 3) diyerek ne sanatkâr ne de aydın olarak tarif eden Âkif'in onu hangi sıfatlarla tanımlamamızı istediği yer: *"Oku, şayed sana bir hisli yürek lazımsa; Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa"* ifadelerinin yer

aldığı manzum ve mensur eserleridir (Ersoy, 2016, s. 3). Âkif'in İlâhi Kelam'a bakışı, onu algılayışı muhafazakarlardan farklıdır. Kültürün, folklorun, törenlerin, geleneğin, dış tesirlerin bulandırdığı İslam'ı, esasa, kaynağa, ilahi vahyin kılavuzluğu ile ciddi bir yenilenme ve arınmaya döndürme gayreti bu farklılığı en açık biçimde göstermektedir.

Onun manzum eseri olan Safahat; şâir, âlim, düşünür ve hatta çağının entelektüeli olan Âkif'i anlamada birincil kaynak vazifesi görmektedir. Yine ayrıca Sebülürreşâd ve Sırât-ı Müstakîm mecmualarında yayımlanan makaleleri ve ayet tefsirleri onun düşünce dünyasının anahtar kavramlarını okumada önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır. Bizim Safahat'ta ele alacağımız husus, Âkif'in doğrudan doğruya Kur'an ayetleri üzerinden ele aldığı manzumeleri, serlevhaları olan âyetler üzerinden bir okumaya tabi tutmaktır. Onun ilgili ayetler ile toplumsal ve sosyal değişmeyi nasıl tanımladığının izini süreceğimiz Safahat'ın bir kısım manzumelerinde, "hangi Âkif?" sorusuna da cevap aranarak sorgulayıcı, özeleştirici, iyileştirici ve yenilik arayışı içinde adeta bir ihyâcı Âkif prototipi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Mehmed Âkif Osmanlı'nın ve İslam dünyasının çöküş yıllarına şahitlik etmiştir. Bir yandan Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı ile çöküş psikolojisi içine girmiş olan topluma direnç, mücadele ve kurtuluş inancını aşılarken diğer yandan kendini toplumun zarar gören manevi değerlerini, kendi ifadesi ile marifet ve fazilet, ilim ve ahlak gibi umdeleri yeniden inşa etmiştir. N.Topçu'nun büyük adamların vasfını saydığı eserde Âkif'i; "eseriyle hayatını birleştiren adam" olarak tarif etmesi bu yüzdendir (Topçu, 2011, s. 19). Ona göre büyük adam; bütün ömründe aynı ilke ve imanla hareket eden adamdır. Dönemin ihtişamında hakikati eğip bükmeden, devirlere, zaruretlere, cemiyetlere göre değişmeyen adamdır. Büyük adam, muhite uymayan; muhiti kendine uyduran, uyduramıyorsa çarpışmayı göze alan adamdır (Topçu, 2011, s. 19). Dolayısıyla onun yedi ciltlik Safahat'ını yalnızca bir şiir kitabı olarak görmek derinliksiz, sığ ve bütüncül olmayan bir okumadır. Bizim nezdimizde Safahat, tarihsel ve vesika olmaktan ziyade, kendi dönemi üzerinden toplumsal bir değişimin anatomisini irdeleyen bir kült metin niteliğindedir. Bu anlamda Safahat, Spengler ve Toynbee'de vurgulanan 19. yüzyılın tarih felsefelerinden tarihsel olay ve olguların periyodik olarak tekrar etmesi anlamına gelen "döngüselci tarih" anlayışı içinde değerlendirilebilir. Bu anlayış üzerinden yapılacak olan bir Safahat okuması, onu total anlamdan

yani geçmiŐi, Őimdiyi ve geleceği kapsayan bir anlayış uzerinden değerlendirmeyi gerektirecektir. ˆAkif'in de ifade ettiği gibi tarihi "tekerrur" olarak okumak, M uŐlmanların başlarına gelen musibetlerden ders almamaları ve "bu baŐımıza nereden geldi?" sorusunun sorumluluğunu uŐtlerinden atacak bir oteki aramalarından, başlarına gelen felaketlerden dolayı kendilerini sorumlu tutmalarından kaynaklanmaktadır:

"«Tarih»i «tekerrur» diye ta'rif ediyorlar;

Hi  ibret alınsaydı, tekerrur mi ederdi?" (Ersoy, 2016, s. 473)

ˆAkif'in yetiŐtięi d uenemin İslam d uŐncesine baktığımızda onun bir oze d uen uŐ projesi olarak ortaya koyduğu Őuurun asli kaynağının ne olduğu g uor ulekmektedir. 19. y uzyılın son çeyreği ile 20. y uzyılın başlarına gelindiğinde İslam coğrafyası uenemli sorunlarla karşı karŐıya gelmiŐ, açıkça bir  ukuŐ uin içine girmiŐtir. DıŐarıdan b uyu k bir darbe olarak gelen iŐgal girişimleri M uŐlman d uŐ u n u rleri temsil ettikleri İslam'ı kurtarmaya ve onun sarsılan konumunu yeniden inşa etmeye y u n l e n d i r m iş t i r . O s m a n l ı İ m p a r a t o r l uę u ' n u n u n l e n m e y e n d uŐ uŐ u n e i s e h i k i m s e m a n i o l a m a m ıŐ t ı r . İ k i d u e n e m a r a s ı n d a o r t a y a  a n k a n s a v u n m a c ı v e k u r t a r ı c ı b i r m i s y o n b e s l e y e n d uŐ u n c e l e r , y e r i n i " y e n i l i k  i " eę i l i m l e r e b ı r a k m ıŐ , b u eę i l i m l e r  u k uŐ u d u r d u r m a k t a n z i y a d e ,  u k uŐ u n n e d e n l e r i u z e r i n d e y oę u n l aÇ m ıŐ t ı r . B i r o z e d u e n uŐ v e o z e l eŐ t i r i n i n y a p ı l m a y a b aÇ l a n d ıę ı b u a t m o s f e r d e ˆ A k i f , y e t iş t iç i m a n e v i o r t a m v e b e s l e n d iç i k a y n a k o l a n K u r ' a n ' a d u e n e r e k , a y e t l e r u z e r i n d e n t o p l u m s a l d eę iş iş i m i n n a s ı l o k u n m aÇ g e r e k t iç i n e d a i r i l k e l e r i y a k a l a m a y a  a l ıŐ m ıŐ t ı r . B u a n l a m d a ˆ A k i f ' i n K u r ' a n ' d a n a l d ıę ı i l h a m l a t o p l u m u a d e t a y a k a s ı n d a n t u t u p s a r s m a m i s y o n u uŐ t l e n d iç i n i i f a d e e d e n E l i a  ı k , o n u 20. y u z y ı l ı n h e m e n b aÇ ı n d a k i y e n i l i k  i d a m a r ı t e m s i l e d e n C e m a l e d d i n A f g a n i , M u h a m m e d A b d u h v e M u h a m m e d İ k b a l g i b i d uŐ u n u r l e r i n e n u e n e m l i t e m s i l c i s i o l a r a k g u r m e k t e d i r (E l i a  ı k , 2003, s. 282).

Mehmed ˆAkif'in Manzumelerinde Kur'an'ın Etkisi

Mehmed ˆAkif'in ilk uzun Şiirinin "Kur'an'a Hitap" baŐlıę ı taŐıması, Kur'an'ın onun Safahat'ı uzerindeki tesirinin en belirgin ifadesidir (D u z d aç , 1987, s. 278). ˆAkif, u m m e t i n s ı k ı n t ı l a r ı n ı n

çözüm kaynağının Kur'an'da olduğunu anlamış ve onunla hem kendi yaralarını hem içinde bulunduğu toplumun yaralarına derman aramıştır. Vahyin sırt dönemeyecek kadar aktif ve hayata müdahil bir kitap olduğunu farkına varmış olan Âkif her bir şiirini kaleme alırken ayetlerin kendi üzerinde bıraktığı tesiri göz önünde bulundurarak söze başlamıştır. Kimi zaman sözün gücünün üstünlüğü ile ayetlere dokunmadan bırakmış, kimi zaman ayetlerin kendi üzerinde bıraktığı tesiri yüreğinden dökülen dizelerle ifade etmiştir. Buna göre Âkif'in "Kur'an'a dönüş" tezinin kendi dönemindeki ilk temsilcilerinden olduğu söylenebilir. Onun üzerinde çok tartışılan, "*doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak ilhâmı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı*" sözlerini ilham kaynağı olan Kur'an'ın içinin boşaltıldığı, anlamın tahrif edildiği bir muameleye maruz bırakılması karşısında bir öze dönüş projesi olarak okunmalıdır. Âkif'in bu satırları çağın kendi gerektirdikleri ile yeni bir din dili inşa etmek, âdeti "yeni bir yılda İslam" projesidir. Onun derdi "çağa tepki" değil, "çağı anlama"dır (Eliaçık, 2003, s. 293). Ona göre "asrın idraki" insanlığın içinde bulunduğu durumu iyi kavrama, dünyadaki sorunları derinlemesine analiz etme becerisine sahip olma, farkındalığı yüksek bir toplumsal şuur ile hareket etmektir. Bunu gerçekleştirecek iki şey ise çağı ve dini doğru kaynaklar üzerinden iyi bilmekten geçmektedir.

Tüm bu anlayıştan yola çıkarak ele aldığımız manzumeler, Âkif'in toplumsal değişim karşısındaki tutumunun kaynaklarını göstermekle birlikte onun toplumdaki gidişat karşısında ele aldığı ayetler üzerinden ortaya koyduğu çözüm önerilerini ve toplumu davet ettiği Kur'ani ilkeleri göstermektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Mehmed Âkif Ersoy'un İslam ümmetinin kurtuluşuna yönelik ortaya koyduğu şifahi yöntemler, toplumsal değişimi ortaya çıkaran unsurları olgulardan ilkelere taşımayı hedeflemektedir. Buna bağlı olarak Müslüman toplumların içinde bulunduğu problemlere

Kur'an âyetlerinin kılavuzluğu eşliğinde çözüm arayan Âkif'in, ayetler ile toplumsal meseleler arasında nasıl bir ilişki kurduğu sorusuna aşağıdaki şu alt problemler çerçevesinde cevap aranmıştır:

Doğrudan doğruya Kur'an ayetleri üzerinden ele alınan manzumelerde hangi değişim unsurları ele alınmıştır?

Ele alınan manzumeler, toplumu ihya amacıyla yapılan ahlaki ve ruhsal moral/telkinler içermekte midir?

Âkif'in Safahat'ında yer alan Hakkın Sesleri şiiri, o günün vakıasına ilişkin tespitleri ve muhtevası gereği güncelliğini yitirmiş bir metin midir?

Yöntem

Bu çalışmada Mehmed Âkif Ersoy'un Safahat isimli eserindeki Hakkın Sesleri şiirinde ön plana çıkan sosyal değişim unsurlarının Kur'an ayetleri üzerinden belirlenmesi amaçlanarak nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Bu çerçevede belirlenen manzumelerin evreni Mehmed Âkif Ersoy'un "Safahat"ıdır. Nitel araştırmalar, nicel araştırma yöntemlerine göre sosyal olayların ardından meydana gelen değişimlerle ilgili daha derinlemesine bilgi edinilmesini sağlarlar (Büyüköztürk vd., 2016, s. 235-237). Araştırmada içerik analizi yöntemine başvurulması, sosyal değişimleri fark etme ve bugünkü karşılıklarını ortaya çıkarma açısından nitel araştırmanın önemini bir kez daha göstermektedir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Çalışma içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. İçerik analizleri metinlerdeki belirli kavramların tematik özelliklerini, anlamlarını ve onların toplumdaki karşılıklarını belirlenmesi

açısından önemli bir veri toplama aracı olarak görülmektedir. Bu açıdan bir mesajı objektif bir şekilde yansıtmak için belirli çıkarımların yapılmasına olanak sağlayan bir teknik olarak ifade edilirler (Büyüköztürk vd., 2016, s. 240). Edebi metinlerin kuramsal imkanlarından da yer yer istifade edilerek metinleri anlamlandırma, açıklama ve yorumlamaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda ayetler ile ilişki olan manzumelerde vakiya yönelik tasvir ve tespitler belirlenerek, öğretisel unsurlar ile realistik temaların birbirine geçmiş bir şekilde sentezlenerek yorumlanmasına dikkat edilmiştir. Âyetlerin Hakkın Sesleri manzumesinde geçtiği kadarı M. Ertuğrul Düzdâğ'ın neşrettiği Safahat eserinden iktibas edilmiştir (Ersoy, 2016). Konu ile ilişkili olan âyetler ve manzumede yarım olarak bırakılan âyetlerin devamında ise Mustafa İslamoğlu'nun Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meâl'inden faydalanılmıştır (İslamoğlu, 2013). Meâl bilgisi her âyetin sonunda verilmek yerine kaynakça kısmında belirtilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulgularında Mehmed Âkif Ersoy'un seçmiş olduğu âyetler üzerinden toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkilerin menfi yöndeki değişimine şifahi bir yöntem aradığı gözlemlenmiştir. Âkif'e göre XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan toplumu pasifize eden maddi ve manevi unsurlardaki çözülme, Kur'an ve Sünnet'e dönerek yeniden hayat bulacaktır. Bu anlayış Mehmed Âkif Ersoy'un belirli bir sınıfın dertlerini değil bütün toplumun dertlerini dert edindiğini göstermektedir.

Doğrudan Ayetlerden İlham Alınarak Kaleme Alınan Manzumeler

Şiir Âkif için geçmişin bir eleştirisi, geleceğe yönelik yeni bir toplum tasarısı oluşturmak için bir araç mahiyetindedir. Mehmed Âkif'in manzumelerinde Kur'an-ı Kerîm'in birincil kaynak olarak kullanıldığının en açık ifadesi onun 1913'te Balkan Harbi üzerine yaşanan faciaları kaleme aldığı Hakkın Sesleri şiiridir. Toplam yedi kitaptan oluşan Safahat'ta 108 manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin yaklaşık on altısı bütünüyle Kur'an âyetlerinden iktibasla yazılmıştır. Bunlar Safahat'ın üçüncü kitabına ismini veren Hakkın Sesleri'ndeki dokuz şiir, beşinci kitabı Hatıralar'daki dört şiir ve kırk bir şiirden oluşan Gölgeler'deki üç

şiiirden oluşmaktadır. Makalemizin konusu olan Safahat'ın üçüncü kitabına ismini veren Hakkın Sesleri manzumesi de adını ilahi hakikatleri haykıran bir ses olmasından almaktadır. O sesin haykırdığı hakikat Kur'an'dır, buradan bir diğer ifade ile Kur'an dışındaki din tasavvurlarının hakikat olmayacağı anlamı da çıkartılabilir. Hakkın Sesleri kitabında yer alan on şiiirden dokuzu doğrudan Kur'an ayetlerinden ilham alınarak, onuncu şiiir ise Allah Resulünün bir hadisine istinaden kaleme alınmıştır. Biz konumuzun sınırlılığı sebebi ile makalede yalnızca Hakkın Sesleri manzumesinde geçen doğrudan Kur'an âyetlerinden ilham alınarak kaleme alınmış manzumeleri ele alacağız.

Doğrudan Kur'an'ı Kaynak Alan Manzumelerin Listesi

KUR'AN	SÛRE/AY ET	ŞİİRİN ADI
“Yâ Muhammed, de ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelil edersin; hayır yalnız	Âl-i İmran 3/26 ¹⁴¹	Hakkın Sesleri-1 (s.182) ¹⁴²

¹⁴¹ Bu ve bundan sonraki âyetlerin Sırât-ı Müstakîm neşrinde üzerinde “Tefsi-i Şerîf” klişesi yer almaktadır.

¹⁴² Bu ve bundan sonraki âyet ve manzumelerin yer aldığı Safahat neşri için bkz: Mehmed Âkif Ersoy, “Safahat”, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kâdirsin.” ¹⁴⁰		
“İşte sana, onların, kendi yolsuzlukları yüzünden ııssız kalan yurtları...” ¹⁴³	Neml 27/52	Hakkın Sesleri-2 (s.185)
“Oğullarım! Gidiniz de Yusuf’la kardeşini araştırınız; hem sakın Allah’ın inâyetinden ümidinizi kesmeyiniz; zirâ, kâfirlere başkası Allah’ın inayetinden ümidini kesmez.”	Yusuf 12/87	Hakkın Sesleri-4 (s.193)
“İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâ eder misin Allah’ım?...” ¹⁴⁴	A’raf 7/155	Hakkın Sesleri-5 (s.177)

¹⁴⁰ Sırât-ı Müstakîm’de yer alan Âl-i İmran sûresi 26. âyetin devamı; “senin elindeki yalnız hayırdır; sen hiç şüphe yoktur ki..”

¹⁴³ Neml sûresi 52. Âyetin ilk yarısıdır. SR neşrinde, üzerinde “Tefsîr-i Şerîf” klişesi yer almaktadır.

¹⁴⁴ A’raf sûresi 155. Âyetin bir kısmı. SR neşrinde üzerinde “Tefsîr-i Şerîf” klişesi yer almaktadır.

“Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ¹⁴⁵	Zümer 39/9	Hakkın Sesleri-6 (s.179)
“Siz iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder, Allah’a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı milletsiniz...” ¹⁴⁶	Âl-i İmran 3/110	Hakkın Sesleri-7 (s.181)
“Onlara: ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın’ denildiği zaman, ‘Biz ıslahattan başka bir şey yapmıyoruz’ derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok	Bakara 2/11- 12	Hakkın Sesleri-8 (s.183)

¹⁴⁵ Zümer sûresi 9. Âyetin bir kısmı. SR neşrinde, üzerinde “Tefsîr-i Şerîf” klişesi yer almaktadır.

¹⁴⁶ Âl-i İmran sûresi 110. Âyetin ilk yarısı. SR neşrinde, üzerinde “Tefsir-i Şerif” klişesi yer almaktadır.

mu, işte asıl müfsîd olanlardır, lâkin farkında değillerdir.” ¹⁴⁷		
“Allah’ın âsâr-ı rahmetine bir baksana! Toprağı, öldükten sonra, tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem o her şeye kâdirdir.” ¹⁴⁸	Rûm 30/50	Hakkın Sesleri-9 (s.185)

Hakkın Sesleri

Safahat’ın üçüncü kitabı olan Hakkın Sesleri (1913), Fatih Kürsüsünde (1914), Hatıralar (1917), Âsım (1919) ve Gölgeler (1933)’in bir kısmı Türkiye tarihinin dönüm noktalarını oluşturan Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşları’nın tesirinde kaleme alınmıştır. Bu üç savaş neticesinde Osmanlı Devleti tamamıyla yıkılarak devlet otoritesi yerini ölüm kalım mücadelesine bırakmıştır.

¹⁴⁷ SR neşrinde, üzerinde “Tefsir-i Şerif” klişesi yer almaktadır.

¹⁴⁸ SR neşrinde, üzerinde “Tefsir-i Şerif” klişesi yer almaktadır.

Mehmed Âkif'in Türk toplumun geçirdiği bu büyük değişimin tezahürlerini ele aldığı Hakkın Sesleri manzumesi üç defa basılmıştır. (1913-1918) Üçüncü kitabı 1347 (1928) tarihindedir. "Hakkın Sesleri" toplumsal felaketler karşısında insanları uyarmak için kaleme alınmıştır. 482 dizeden oluşan on manzumenin sekizi ayet ve hadislerden ilhamla yazılmıştır. Bu şiirlerin dokuzunun baş taraflarında Besmele-i Şerife'den sonra birer âyet-i kerîme veya hadis-i şerîf ile tercümeleri vardır. Âyet ve hadisler lîsan-ı şiir ile tefsîr ve teşrih edilmiştir. Bu şiirlerin başlarında bulunan âyet ve hadisler ile Sebîlürreşâd 'da ilk neşrolunduğu nüshaların numarası ve her şiirin sonundaki yazıldığı zamanı gösteren tarihler yer almıştır (Ersoy, 2016, s. 102).

Mehmed Âkif'in Hakkın Sesleri'nde manzumelerle birlikte ayet ve hadislere yer vermesini Süleyman Nazif, onun vicdanında derinden hissetmediği hiçbir şeyi şiirlerinden yer vermediğini, onun ne duydu ise onu yazdığını ancak her duyduğunu yazmak yerine her yazdığını maddi ve manevi dünyasında tartarak kaleme aldığını ifade etmiştir (Nazif, 2015, s. 61).

Şiirlerin kaleme alındığı tarihler (1913-1918) Birinci Cihan Harbi'nden hemen önce başlayan Trablusgarp ve Balkan Harbi'nin yaşandığı yıllardır. Balkan Harbi 8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913 tarihleri arasında yaşanmıştır. Hakimiyetimiz altında bulunan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi küçük Balkan devletleri kışkırtılarak Türkleri topraklarından atma girişiminde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti hiç beklemediği şekilde Balkan topluluklarına karşı yenik düşmüştür. Balkan Savaşları sonucunda yitirilen topraklar, hunharca katledilen canlar, yıkılan minareler, yollara dökülmüş yüzlerce muhacir Âkif'i derinden etkilemiştir. Bu tablo karşısında yardımı Hakk'tan bekleyen Âkif: "*İlâhî altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı*" diyerek manzumesinde yaşanan durumu ifade etmiştir (Ersoy, 2016, s. 102). Balkan Harbi sonucunda galip devletler tarafından altı yüz bine yakın Müslüman savunmasız bir şekilde öldürülmüştür. Bu korkunç katliam sonucunda Rumeli yersiz yurtsuz bir vatan kabristanına dönmüştür.

Mehmed Âkif, 1913'te kaleme aldığı Sebliürreşad'da yayımlanan Hakkın Sesleri'ndeki manzumesinde, mazlumların halinden, buna karşı halkın hissizliğinden, bazı aydınların hala menfaat ve parti taassubu peşinde olmasından yakınmıştır. İmana saldıran yazı ve tutumlar ona *“tükürün belki biraz duygu gelir ârımıza”* dedirtmiştir. Bütün bu felaketlerin sebebini bireylerin bilinç dünyasındaki çözülmeden kaynaklandığını görerek, toplumu dengeli olmaya davet etmiş, ıslah için çareler aramıştır (Ersoy, 2016, s. 103).

İstibdat, Balkan Harbi, II. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Mütareke yılları Âkif'in şiirlerine sosyal ve siyasi değişimlerin bir panoramisi olarak yansımıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın henüz taze olan etkisiyle kaleme alınan Hakkın Sesleri manzumesinde ırkçılığın, nifakın, tembelliğin, asabiyet ve kavmiyetçilikten doğan bölünmenin sebep olduğu tehlikeler ele alınmaktadır. Âkif, âyetler üzerinden ümitsizlik içinde kıvranan topluma, sığınılacak tek kapının Kur'an kapısı, yaşanan menfi değişimlerin sebebini ise Kur'an'dan kopuş olduğunu ifade ederek, toplumu içinde buldukları sosyal ve siyasi değişimler karşısında bir irade ortaya koyarak öze dönüşe davet etmektedir. Bu bağlamda Âkif, bilhassa Hakkın Sesleri şiiri başta olmak üzere Safahat'ın bütününde siyasi, sosyal ve ferdi her türlü ahlaki deformasyonu ve sosyal değişimi, Kur'an'ın esaslı bir değişim için öngördüğü aktif iyiye davet eden ayetlerine başvurarak anlamaya çalışmıştır.

Birinci Şiir: (3/26) 226. sayı 27 Kanûnievvel 1328

“Yâ Muhammed, de ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelil edersin;

hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kâdirsin.”¹⁴⁹ (Kur’an-ı Kerim 3/Al-î İmran, 26).

İnanma ve inandığı gibi yaşama bireylerin şahsiyetlerinin oluşumunda onlara kimlik kazandıran değerlerin başında gelmektedir (Kırca, 1990, s. 257-271). İnandığı değerleri koruma ve kollama fertler için olduğu kadar toplumların içinde bulunduğu değişimleri okuma, anlama ve yorumlama konusunda geçerli bir ilkedir. Nitekim Kur’an milletleri soy ve mensubiyetleri üzerinden değil, sahip oldukları manevi değerler üzerinden tanımlayarak bunu “milleti İbrahim” ifadesi ile vurgulamaktadır. Yani içinde bulunduğu toplumu değiştirmeye aday olan takva sahibi -sorumluluk bilinci- her bir bireyin İbrahim’in milletine mensup olduğunu vurgular. Bir şahsın eylemleri nasıl onun kimliğini oluşturuyorsa, bir milletin özellikleri de onun kimliğini ve tanınmasını ortaya koyar. Bu durumu çok iyi fark etmiş olan Âkif’in vatan sevgisini ve içinde bulunduğu topraklara mensubiyetini ifade eden on kıt’alık Hakkın Sesleri birinci şiirine Allah’tan yardım dileyerek başlaması; milletin içinde bulunduğu başta din ve dil olmak üzere manevi değerlerini, kültürünü kaybetmesine şahitlik etmenin ve çaresizliğin trajik bir ifadesidir:

“İlâhi, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;

Meşîyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!” (Ersoy, 2016, s. 182)

Burada Âkif, vatanın savunmasızlığını ve düşmana terk edilmesini bireyin öznesi, yapıcısı olduğu sosyal değişme üzerinden yorumlar. Ona göre bireylerin hareketsiz kaldığı bir toplum, diğer milletlerden ayırt edici özelliğini ve en önemlisi varlığını yitirmiş demektir. Âkif,

¹⁴⁹ Sırât-ı Müstakîm’de yer alan Âl-i İmran sûresi 26. âyetin devamı; “senin elindeki yalnız hayırdır; sen hiç şüphe yoktur ki..”

Hakkın Sesleri'nde Âl-i İmran 26. âyete vurgu yaparak toplum hayatında yaşanan menfî veya müspet değişimleri, toplumsal değerlerin değişimini, var olan alışılmış düzenin değişimi gibi toplumsal hayatın herhangi bir döneminde yaşanan maddî ve manevî unsurlardaki başkalaşımı ele alır. Olan ile olması gereken arasında bir uyuşmazlık olduğunu farkında olan Âkif için; vatanın savunmasızlığı, düşman eline kolayca terk edilişi, toplumun içinde bulunduğu tembellik, uyuşukluk, yılgınlık ve mücadelesizlik gibi güçlü manevî duyguların değişiminden kaynaklanmaktadır. Bu değişimin sebeplerinin nerede aranması gerektiğine dair suallere cevap olarak manzumenin, “*ve insan başkasının değil, sadece kendi çabasının karşılığını görecektir.*” Meâlindeki Necm sûresinin 39. ayeti ile bitirilmesi konunun bütünlüğüne ve muhtevasına uygun düşmüştür.

“Cihan k'anûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdî!

Ne yaptın? “Leyse li'i-insâni illâ mâ-se'â” vardı!..” (Ersoy, 2016, s. 182)

“İlâhî, «*Mâlike'l-mülk'üm*» diyorsun... Doğru, âmennâ” ifadesi ile insanın eşya üzerinde gerçek bir tasarrufu olmayacağını, Mülk'ün tek sahibi Allah olduğun, insanınsa ancak emanetçi olduğunu vurgular (Ersoy, 2016, s. 175). Zira Ayetin zımnem ifade ettiği hakikati tefsir eden Âkif, “Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!” (Ersoy, 2016, s. 175) diye devam ederek insanın yaşadığı hayatın, servetin, tercihlerinin hesabını din gününün gerçek Maliki Allah'a vereceğini vurgular.

Adaletin tecelli etmediği “*Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!*” (Ersoy, 2016, s. 176) ifadeleri ile iddia edilir. Adaletsizlikten yakınarak değişimi Allah'tan istemek yerine, eyleme geçerek bu adaletsizliğin Müslümanlar tarafından kaldırılabilceği, sayıca fazla olmanın galip gelmede hiçbir önem ifade etmediği, âdeta isyan ölçüsüne varacak ölçüde anlatılmaya çalışılır:

“Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!

Bütün boşlukmuş insanlık; ne istersen, meğer yokmuş!

İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...

Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!

Ne mâsûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!” (Ersoy, 2016, s. 176)

Bu bölümde Âkif’in yakarışları hüsrarla karışık bir serzenişi ifade etmektedir. Necm sûresinde ki 39. ayetin devamı olan 40-42. âyetlerle “*ve elbet onun çabası, günü geldiğinde kesinlikle gözler önüne serilecektir. Sonunda, yaptıklarının karşılığı eksiksiz verilecektir.*” birlikte okunduğunda, yaradılışın hükümlerini, insanın sorumluluğunu, Allah’ın her şeye kadir olduğunu, hiçbir çabanın karşılıksız kalmayacağını ve çalışmanın önemini hatırlatır.

*“Tecellî etmedin bir kerre, Allâh’ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!” (Ersoy, 2016, s. 177)*

Tam bu noktada “Sus ey divane!” diye uyarır kendini. Âkif’in bu sözleri hissettiği hayal kırıklığı ve acının karşısında inanan bir şairin yangın var çığlıklarıdır. Başlarda kadere boyun eğme, olanları büyük bir tevekkülle karşılama hadiselerin şokundan kurtulmanın zorunlu bir şartı olarak görünse de sonrasında kendine gelen şairin vaka üzerine düşünme ve çare arama teşebbüsleri görülmektedir.

“Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mûtâdı.

Ne sandın? Fitratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?

Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;

Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.

Cihan kanûn-i sa’yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!

Ne yaptın? “Leyse li’l-insâni illâ mâ-se’â” vardı!..” (Ersoy, 2016, s. 177)

Âkif’e göre yaşanan bu değişime çare, “*ve insan sadece kendi çabasının karşılığını görecektir*” (Necm 53/39) âyetinde gizlidir. Yaşanan bütün bu acıların ve geri kalmışlığın tek sebebi ona göre tembelliktir. Âyetin önü ve arkası ile birlikte okunduğunda onun neden tembelliği bu derece yerdiği daha iyi anlaşılmaktadır. Zira Âkif’in ele aldığı ayete göre; hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımayacaktır (Necm 38).

İkinci Şiir: (27/52) 229. sayı 17 Kânûnisânî 1328

“İşte sana onların kendi yolsuzlukları yüzünden ııssız kalan yurtları...”¹⁵⁰ (Kur’an-ı Kerim 53/Neml Suresi, 52)

Cihan Harbi’nde Müslümanların sergilediği atalet ve tembellik ile âyette anlatılan Semud kavminin yaşadığı durum arasında bir benzerlik kuran Âkif, Vatanın savunmasızlığını ve düşmana terk edilmesini, toplumun siyasi ve sosyal değişimler karşısında pasifize olmasına bağlamaktadır. Adeta aynı sûrenin 46. âyetine atıf yaparak Salih peygamberin kavmine seslendiği gibi; “*niçin iyi olan dururken kötü olanın çabuk gelmesini istiyorsunuz?*” (Neml 46) diyerek toplumun tembelliğinden yakınmaktadır.

¹⁵⁰ Neml Sûresi 52. âyetin ilk yarısıdır. Sebilürreşâd , 1X/229, sh. 357, 1328; Hakhn Sesleri, sh. 184, (1913).

Birinci Cihan Harbi'nin başladığı tarihlere denk gelen manzume 3 Ocak 1913'te kaleme alınmıştır. Âkif vatan topraklarından işlenen fenalıkları tasvir ederek, Müslümanların yaşanan onca acıya rağmen hissiz kaldıklarını, oysa Batı aklının İslam topraklarında dinin sesini susturmak için sunduğu medeniyet maskaralığına tükürülmesi gerektiğini vurgular:

“«Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'in;

O da Allah'ı bırakmakla olur» herzesini,

Halka îman gibi telkîn ile, dînin sesini

Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!..” (Ersoy, 2007, s. 188)

Âyetin mesajını içinde bulunduğu toplumdaki duygusuzluk, lakaytlık, cehalet gibi pasifize edici sosyal değişimlere karşı bir hatırlatıcı olarak sunmaktadır. Cihan Harbi öncesindeki Müslümanların hali ile işledikleri suçlar yüzünden viran ve ıssız kalmış Semud kavminin durumu arasında bir bağ kurulmaktadır (Kırkkılıç, 2008, s. 61).

Üçüncü Şiir: Hadis 234. sayı 21 Şubat 1328

“Nizar oğulları: Yetişin ey Nizar oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! Dedi mi, hemen tepelerine felaket iner; hemen Allah'ın nusreti üzerlerinden kalkar hepsine birden de kılıç musallat olur.”¹⁵¹ (Hadis-i Şerif)

¹⁵¹ Hadis-i Şerif-Nuaym b.Hammad, Fiten 1-396 Kahire 1412.

Osmanlı topraklarının kaybedilmesi ile üç milyon Arnavut'a yapılan eziyetler karşısında tepkisiz kalan halkın durumu Âkif'i büyük bir karamsarlık içerisine sokmuştur. Toplumu temsil eden rol modellerin azlığından yakınan Âkif, birçok şiirinde olduğu gibi burada da din adamlarını, Batılı aydınları, askerleri ve devlet adamlarını kendi idealleri uğruna vatanlarını satmaları sebebiyle eleştirmiştir:

“Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,

Bak, nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!

Diriler koşmadı imdâdına, sen bari yetiş...

Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!” (Ersoy, 2007, s. 189)

Âkif babasının, dedesinin yurdu olan Arnavutluk'un çöle döndüğünü, sönmemiş bir ocağın dahi kalmadığını, üç milyon insan doğranırken dirilerin koşmadığını babasına seslenerek ifade etmekte, Arnavutluk'taki baba diyarında kan dökmenin ve ırza geçmenin helal kabul görüldüğünü ifade ederek hiç olmazsa babasının yetişip imdada koşmasını ifade etmektedir (Kırkkılıç, 2008, s. 63).

“«Arnavutluk» ne demek? Var mı şerîatta yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!” (Ersoy, 2007, s. 192)

Ona göre tüm bu yaşananların sebebi kavmiyetçilik ve etnik milliyetçilik anlayışıdır. Osmanlı'da 1908 sonrası hızla artan asabiyetçilik ve etnik ayrımcılık, 1910'daki Arnavut İsyanı ile ayyuka çıkmıştır. Ona göre bir milletin kendi kavmini üstün görüp kendisi dışındakileri tahkir etmesi küfürdür (Kırkkılıç, 2008, s. 63). Kur'an'ı referans göstererek etnik milliyetçiliğe karşı insanlıkta eşit olmayı öneren Âkif'in değişime karşı sunduğu ilkeli yaklaşım Hucurât 13. ayetinin ifade ettiği gibi üstünlüğün sorumluluk bilinciyle (takva) davranmak olduğunu dile getirir: “Elbet Allah katında en üstünüünüz,

O'na karşı sorumluluk bilinci en güçlü olanınızdır, şüphe yok ki Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.” (Hucurât 13)

Allah Resulünün kavmiyetçiliği lanetlediğini dile getirerek, hiç kimse doğduğu toprak üzerinden kavmiyet üstünlüğü yapamaz mesajı verir. Ve bunu aşağıdaki hadisten yola çıkarak ifade eder; “Allah indinde en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır. Arabın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur, beyazın da siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takva ile dir.”¹⁵² Dönemin en elzem hastalığının asabiyetçilik olduğunu ve ondan Resulullah'ın kaçtığı gibi kaçmamız gerektiğini dile getirir:

“Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta “anâsır” mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır rûh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!” (Ersoy, 2007, s. 192)

Dördüncü Şiir: (12/87) 237.sayı 14 Mart 1329¹⁵³

¹⁵²Cem`u'l-Fevâid, 1/510, hadis No: 3632

¹⁵³ Yazılış tarihi: 19 Rebîülâhir 1331, 14 Mart 1329. Manzûmenin SR'daki yeri: c.10, no.237, s.37.

“Oğullarım! Gidiniz de Yusuf’la kardeşini araştırınız: hem sakın Allah’ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira kâfirlerden başkası Allah’ın inayetinden ümidini kesmez.” (Kur’an-ı Kerim 12/Yusuf, 87)

Âkif’in vaaz ve hutbelerinde sık sık okuduğu bir ayettir. Âkif kulun gücünün bittiği yerde Allah’ın yardımını başlayacağına iman etmiş ve azmi bırakıp yeise kapılmayı alçak bir ölüme benzetmiştir:

“Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...

Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.” (Ersoy, 2007, s. 194)

‘*Sen Ey içine kapanan kişi! Kalk ve insanları uyar!*’ (Müddessir 1-2) ayetinden ilhamla hareket eden Âkif, muhataplarını tarihin öznesi olmaya davet etmekte, ümitsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan tembelliği, aklın ve ruhun ölümü olarak tanımlamaktadır. Manevi unsurlarda meydana gelen bu çözülmeye şifahi bir çözüm önerisi sunarak devam eder:

“Ye’s öyle bataktır ki; düşersen boğulursun.

Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!” (Ersoy, 2007, s. 195)

Yeis/ümitsizlik ile şirki bir gören Âkif, emek ve çaba vermeden ümitsizliğe düşmenin, geleceği karanlık görmekle eşdeğer olduğunu ifade ederek, bunun ne derece çirkin ve alçak bir davranış olduğunu ifade eder:

“Mâdâm ki alçaklığı bir, ye’s ile şirkin,

Mâdâm ki ondan daha mel’un daha çirkin” (Ersoy, 2007, s. 195)

Ardından Zümer 53. âyet ışığında azim ve ümitle hayata sarılmayı tavsiye eder: “(Allah’ın şu müjdesini) ilet: Ey hadlerini aşmış kendilerini israf eden kullarım! Allah’ın rahmetinden asla ümit kesmeyiniz!” (Zümer 53) Adeta Allah’ın rahmetinden ümidi kesmenin rahmete sırt dönmek olduğu ifade eder:

“Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,

Nevmîd olarak rahmet-i mev’ûd-i Huda’dan” (Ersoy, 2007, s. 195)

Dönemin ciddi bir sosyal problemi olan ümitsizlik/yeis toplumsal bir hastalık haline dönüşmektedir. Âkif toplumun üzerine çöken bu boşvermişlik halini bir bela olarak görmekte, bireylerde başlayan değişimin iyiliği aktif hale getireceğine inanmaktadır. Bunun en güzel örneğini İstiklal Marşı’ndaki “Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın, kim bilir belki yarın belki yarından da yakın” (Ersoy, 2016, s. 509) ifadelerinde görmekteyiz.

“Sahipsiz olan memleketin batması haktır;

Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar..

Uğraş ki: Telafi edecek bunca zarar var..” (Ersoy, 2007, s. 195)

Beşinci Şiir: (7/155) 239. sayı 28 Mart 1329

“İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin, Allah’ım?” (Kur’an-ı Kerim 7/Araf, 155)

Ayetin devamı; “O zaman onları derin bir sarsıntı tutunca, ‘Rabbim’ dedi, ‘Dileseydin bunları ve beni daha evvel helak ederdin. Şimdi içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizleri de helak eder misin? Bu senin sınamandan başka bir şey değil; onunla dilediğini

sapıklığa terk eder, dilediğini de doğru yola yöneltirsin! Sensin bizim velimiz: o halde bizi bağışla, bize merhamet et! Çünkü sen bağışlayanların en hayırlısıdır!” (Araf Sûresi 155)

Şiirde Araf sûresi 155. âyete atıfla kaleme alınan manzume Müslüman Ortadoğu’da yaşanan tablonun özetidir. Hz. Musa’nın Tur dağından geri döndüğünde kavmini buzağıya taparken bulması ile, “Eyvah! Beş on kâfirin îmânına kandık” (Ersoy, 2007, s. 198) dizeleri ümmetin içinde ki durumun ne hal aldığını yansıtmaktadır. Haçlı ordusunun işgali altında yanan coğrafyalarda kurtarıcı bekleyen Müslümanların çarpık kader anlayışları Âkif’i derinden sarsmıştır:

“Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?

Mahşerde mi biçârelerin, yoksa felâhı!

Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!

«Yandık!» diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!

Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede mânâ?

Zâlimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!” (Ersoy, 2007, s. 197)

Hakkın Sesleri kitabında vakıanın şairin dünyasındaki tesirleri dikkat çekici bir nitelik taşımakla birlikte, Âkif’in hisli düşünen bir fitarata sahip oluşu şiirlerin hemen hemen tamamında görülmektedir. Zira Âkif, “bir cephe şâiri”dir. Vakıayı cephedeki insanın duyarlılığı anlamış, gördüklerini yaşanan ölüm kalım savaşının şiirsel bir ifadesi olarak kaleme almıştır (Metin, 2008, s. 282). Bu nedenle Âkif, Rabbi karşısındaki aciziyetini bir nevi sitem boyutuna taşımakta, kulluğunun aciziyetini cismani boyuttan soyutlayarak eğer bu yaşanan durum bir ceza ise, cezayı yalnızca onu hak edenlerin çekmesini arzu etmektedir. İçlerindeki sorumsuzlar yüzünden koca bir toplumun cezalandırılmaması için tıpkı Hz. Musa gibi Rabbine yakarmaktadır (Kırca, 1990, s. 257-271):

“Eyvah! Beş on kâfirin îmânına kandık;

Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!

Mâdâm ki, ey adl-i ilâhî yakacaktın...

Yaksaydın a mel’unları... Tuttun bizi yaktın!” (Ersoy, 2007, s. 198)

Altıncı Şiir: (39/9) 241.sayı 11 Nisan 1329

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Kur’an-ı Kerim 39/Zümer 9)

Toplumlardaki sosyal değişimin ahlaktan bilgiye doğru olmadığı takdirde bir beşerden farksız olduğunu ifade eder. Âkif’in ele aldığı ayetin başı, ahlakın eylemden ayrı düşünülemeyeceğini, ahlaka dönüşmemiş bilginin Allah Resulünün ifadesi ile “faydasız bilgi” olduğunu ifade etmektedir: *“Yoksa (böyle biri) gece vakitlerinde secde ve kıyamda durup kendisini ibadete adayan, Âhret kaygısı taşıyan ve Rabbinin rahmetini dilenen kimseyle hiç aynı tutulur mu? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ne var ki sadece akleden kalbe sahip olanlar bunu kavrayabilir.”* (Zümer 9)

“Olmaz ya... Tabî... Biri insan, biri hayvan!

Öyleyse, «cehalet» denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.

Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felâket?” (Ersoy, 2007, s. 199)

...

“Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,

Silkin de muhîtindeki zulmetleri yak, yık!

Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;

Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!” (Ersoy, 2007, s. 200)

Mehmed Âkif, insanın bilgi vasıtası ile bütün problemlere çözüm bulabileceğini ifade eden manzume cehaletin kişinin en büyük düşmanı olduğunu ifade eder. Gerçek fakirliği maddi unsurlarda değil cehalette arar. “Neyi bilenlerle bilmeyenler”in bir olmayacağı sorusuna ise ayetin başındaki ifadeler cevap vermektedir; sahibini sorumlu davranışa davet eden ahlaki değere dönüşmüş bir bilgi ile 8. âyete atıfla yalnızca başına bir iş geldiğinde Rabbine yönelen insanın bilgisinin bir olmayacağını ifade eder:

“Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:

Sensin bize düşmanları üstün çıkararak el!

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!

İslâm’ı da «batsın!» diye tutmuş, yediyorsun!” (Ersoy, 2007, s. 200)

Yedinci Şiir: (3/110 246. sayı 16 Mayıs 1329)

“Siz, iyiliği emir eyler, kötülükten nehy eder, Allah’a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz...”¹⁵⁴

(Ali İmran, 110. ayetin ilk yarısı)

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:

*Gelmişiz dünyâya milliyyet nedir öğretmişiz!*¹⁵⁵

16 Mayıs 1913 tarihinde kaleme alınan manzumenin konusu, bir önceki şiirde ifade edilen cehaletten kurtulmak için nasıl bir ahlaki ve sosyal değişime ihtiyaç olduğunun şifahi unsurlarını içermektedir. Ayetin devamı: “*doğru olanı önerir, kötü ve yanlış olandan sakındırırınız, zira Allah’a güvenip inanırsınız..*” (Ali İmran 110) şeklinde gelir. İyiliği emredip kötülükten sakındırma Kur’an’ın bir emri olarak telakki edilmektedir. Âkif’e göre toplumun değişim diye sarıldığı Batılılaşma hareketleri İslâm’ı geriliğin ve mağlubiyetin sebebi olarak göstermekte, toplumu O’ndan kurtulduğunda başlarına gelen felaketlerden de kurtulacağına inandırmaktaydılar. Oysa Âkif’e göre İslâm, toplumun iyiye kanalize edilmesi için ilkeler bütünü sunmakta, cehaletin her türünü yererek, çalışmaya teşvik etmektedir:

“Emr-i bilma’rûf imiş ihvân-ı İslâm’ın işi,

¹⁵⁴SR, X/246, sh. 189, 16 Mayıs 1329, Hakkın Sesleri, sh. 198, 1928; 1. bas. 1913.

¹⁵⁵ *Safahât, Mehmed Âkif, Hakkın Sesleri*

Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.

Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar;

Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.” (Ersoy, 2007, s. 202)

Bu ayetle aynı sûrenin 114.ayetini ilişkilendirecek olursak Mehmed Âkif'in toplumsal mesajı pasif iyilikten aktif iyi olmaya davet ettiğini görürüz: “*Onlar Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; iyiyi ve doğru olanı önerir kötü ve yanlış olandan sakındırırlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırırlar; işte bunlar aktif iyi olanlardır.*” Âkif'e göre gerçek Müminin en önemli vasfı toplumdaki kötülükleri iyilikle ıslah etmektir. Sosyal değişimin ilk aşaması olan bilinçlilik hali, fertlerin içinde buldukları toplumu iyileştirme çabası içerisine girdiğinde ortaya çıkar. Âkif, Müslümanların yaşadığı maddi ve manevi unsurlardaki çözümlenin sebebini hakikatin sesi olan Kur'an'ın toplumsal değişimin yasalarını ortaya koyduğu ahlaki değişimin ilkelerini gözardı etmelerinde görmektedir.

Sekizinci Şiir: (2/11-12) 245. sayı 9 Mayıs 1329

“Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın!” denildiği zaman, ‘Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz!’ derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsit onlardır, lakin farkında değiller.”¹⁵⁶

¹⁵⁶SR, X/245, sh. 173, 9 Mayıs 1329; SE, Hakkın Sesleri, sh. 200, 1928; 1. bas. 1913.

(Kur'an-ı Kerim 2/ Bakara, 11-12. ayetler)

9 Mayıs 1913'te kaleme alınan manzumede Âkif, maddi unsurlarda meydana gelen çözümlerin onarılmasının mümkün olduğunu ancak aile kurumunda ortaya çıkan çatlakların telafisi mümkün olmayan toplumsal yaralara sebebiyet vereceği üzerinde durur. Manzumede Müslümanların şuurlu olmaları ve münafıklara aldanmamaları gerektiği konusunda uyarıda bulunarak içerdeki fesat çıkartanların toplumdaki taassubu körükleyeceklerine dikkat çekmektedir:

“Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!

Milletin, az çok, duran bir dîni, bir nâmûsu var.

Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?

Tarumar olsun bütün bir Müslümanlık âlemi...” (Ersoy, 2007, s. 2023)

Âkif, sosyal değişimin belirleyici unsurlarından biri olan ailenin çözülüşünü ahlaki kopuşun telafisi olmayan son halkası olarak görür. Batılı aydınların “ıstılah” olarak tanımladıkları değişim hareketi, toplumdaki kültürel ve dini ritüellerine düşkün aile kurumları üzerinde değişiklik yapmaya başlamıştır. Âkif'in eğitimin ilk kalesi olarak gördüğü aile toplumdan kopartılırsa artık geride tutunacak bir dal kalmayacaktır:

“Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?

İşte vîran memleket! Her yer delik, her yer deşik!

Bunların ta'mîri kabil... Olsa ciddiyet, sebat;

Lâkin Allah etmesin, bir düşse şayet, âilât” (Ersoy, 2007, s. 204)

Âkif, kurtuluşun bir tek İslâm'da olduğunu ve bir milleti oluşturan unsurların başında din geldiğini, bireylerin tüm yapıp etmelerinin arka planında aldıkları dini eğitimin oldukça önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır.

“Hangi millettir ki efradında yoktur hiss-i din?”

En büyük akvama bir bak: Dîni her şeyden metin.” (Ersoy, 2007, s. 204)

Dokuzuncu Şiir: (30/50) 247.sayı 23 Mayıs 1329

“Allah’ın âsâr-ı rahmetine bir baksan-a! Toprağı, öldükten sonra tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah, bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem o her şeye kadirdir.”¹⁵⁷ (Kur’an-ı Kerim 30/Rum, 50)

Âyet, ahiret yurduna atıfla insanın yeniden diriltileceği o günü, yeryüzünün kuru çöp hâline gelmesinin ardından tekrar yeşerip dirilmesi üzerinden tanımlamaktadır. Âkif’in bu ayeti seçmedeki sebebi de mesajını retorik bir güçle hakikate dayandırma kaygısındanadır. Bireyleri hataya düşüp, zulme duçar olduklarında pes etmek yerine af ve tövbeye davet etmekte, kendilerini değiştirmek için ümitsizliğe düşmemeleri gerektiğini Allah’ın ölü toprağı dirilmesi üzerinden betimlemiştir.

“En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat;

¹⁵⁷SR, X/247, sh. 205, 23 Mayıs 1329; “... muhakkak diriltecek, hem O herşeye kâdir” (Hakkın Sesleri, sh. 203, 1928; 1. bas. 1913).

Fıskırır bir damlacık ottan tutup sıksan, hayat!

Dün, kemikten külçe halindeydi her çıplak fidan;

Bak: Ne sağlam kan, bugün, dolgun yüzünden damlayan!” (Ersoy, 2007, s. 205)

...

*“Âh! Tek bir âşiyandan bin yetimin nâlesi,
Yükselirken, dinleyen insan mıdır bülbül sesi?”* (Ersoy, 2007, s. 206)

Bir kişinin harekete geçmesi sonucu bütün İslam âleminin canlanacağı ifade eden Âkif, şarkın harekete geçme ve kımıldanmaya niyet ettiği takdirde, tarihin öznesi ve değişimin öncüsü olacağını ifade etmektedir. Toplumsal değişimin yasasını olan Rad sûresi 11. âyetin de ifade ettiği gibi değişime nereden başlaması gerektiği oldukça açık bir biçimde ifade edilmektedir: *“Hiç kuşkusuz bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez.”* (Rad 11)

“Başka tıynetler mi hep şayan olan ihsanına?

Âh, yükselsem de bir düşsem senin dâmânına!

Bir nesîm ister kımıldanmak için canlar bugün;

Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.” (Ersoy, 2007, s. 206)

Allah’ın bütün ölüleri muhakkak dirilteceğini ifade ettiği Rum 50. âyet ile 52. âyetin meâli her türlü davete çağır kesinlere duyurmanın zorluğu teyit eden bir niteliktedir: *“Şu da bir gerçek ki sen asla ölülere duyuramazsın; arkasını dönüp uzaklaşırken her tür davete çağır kesilenlere de duyuramazsın.”* (Rum 52)

Tartışma ve Sonuç

Şiir, topluma ait metaforik alanlar yaratarak dil örgüsü oluşturan eşsiz bir imkandır. Bu alanlar kimi zaman geleceğe dönük bir toplum tasarısı sunarken kimi zaman da geçmişe karşı ideolojik eleştirilerin zeminini hazırlar. Mehmed Âkif Ersoy, şiirlerini dini sembollerle şekillendirerek toplumsal sorunları dini, kültürel ve simgesel dil çatısı altında ele almaktadır. Bu dili kullanmasında onun yaşadığı devrin sosyal ve siyasi sorunları içerisinde geçirdiği değişimlerin etkisi görülmektedir. Toplumdaki bireylerin geçirmiş olduğu kimlik bunalımı siyasi zeminde olduğu kadar sosyal zeminde de kaymalara neden olmaktadır (Kenter, 2011, s. 319). Bu koşullar altında geçmişin mirasına sahip çıkma ile geleceğin modern anlayışlarını benimseme arasında ikilem yaşayan bireyler, bu ağır travmadan çıkmak için paradigmatlar öne sürmektedirler. Dolayısıyla Mehmed Âkif'in Safahat'ının toplumun omurgasını yerinden oynatan bütün bu travma ve kırılmaların izlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Âkif'e göre son birkaç asırda yaşanan bu olumsuz gidişatın temelinde, Müslümanların Kur'an'dan uzaklaşmaları yer almaktadır.

Müslümanların Batı'nın dünya üzerinde oluşturmuş olduğu hegemonya karşısında ne kadar geri olduklarını düşünmesi, kendilerini bu kötü durumdan kurtaracak bir çare arayışına itmektedir. Yaşanan kırılmaları iyileştirmenin yegâne formülünü İslam'a dönüştürmektedirler. Ancak bu dönüş geleneğin çatısı altında gelişen bir din anlayışından ziyade şimdi ve bugünün ihtiyaçlarına cevap verebilecek temel metinleri yeniden yorumlamaya dayalı bir ıslah anlayışı üzerine oturmaktadır. 19. yüzyılda Batı dünyasında öne çıkan ilerlemeci tarih anlayışı ve pozitivist düşünce akımı Müslümanların din dilini yeniden inşaya yönlendirmiştir ki, Kur'an'a dönüş davet eden çağrılar, henüz hesaplaşması yapılmamış birçok kavramın yeniden konuşulması gerektiğini ifade eden bir ortamda gelişmeye başlamıştır. Bu inşa girişimi İslam dünyasının farklı bölgelerinde "sadr-ı İslam'a" dönüş benzeri ifadelerle yapılan çağrıya, daha doğru bir ifade ile İslam'ın ana kaynağına yani "Kur'an'a dönüş"ü savunan birtakım hareket ve temayüllerin başlaması ile sonuçlanmıştır (Mertoğlu, 2010, s. 71). Kur'an'a dönüş çağrılarının ilk nüveleri Mısır'da Muhammed Abduh, Cemaleddin Afgani, Muhammed Reşid Rıza, Hindistan'da Muhammed İkbal ve temsilcilerinin ardından Türkiye'de Mehmed Âkif

Ersoy tarafından “Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” (Ersoy, 2007, s. 402) dizeleri ile dile getirilmektedir.

Mehmed Âkif’in söz ve eylemlerinin temel dayanağı Kur’an’dır. Safahat’da iktibas ve telmih yoluyla Kur’an’a sık sık atıfta bulunduğu gibi özellikle toplumsal konulara şifahi bir çözüm önerisi sunan ayetleri de şiirlerinin başında serlevha olarak kullanmıştır. Bu anlamda Âkif klasik anlamda bir müfessir olmaktan ziyade özellikle Müslümanların temel problemlerine kendi çözüm formüllerini üretecek bir yöntem arayışına girmekle sosyolojik tefsir ekolünün ilk temsilcileri arasında görülmektedir.

Âkif ayetlerden hareketle mesajını sunarken kimi manzumelerinde Hakkın Sesleri şiirindeki gibi doğrudan doğruya ayetlerden hareket ederek, kimi manzumelerinde “*İlâhi, “Malike’l-mülk’üm diyorsun...Doğru âmennâ”* (Ersoy, 2007, s. 183) şeklinde ayet iktibaslarına dayanarak, kimi manzumelerinde ise sûre veya âyet isimlerine yer vererek Kur’an-ı Kerîm’e başvurmuştur. Kimi zaman âyetlerle durum tespiti yapmış, kimi zaman âyetleri kendi dönemine taşıyarak değişimin dinamiklerini yorumlamıştır. Hakkın Sesleri kitabında işlenen konulara baktığımızda Âkif’in tercih ettiği ayetlerin aynı yıllarda Sebîlürreşâd ’da kaleme aldığı yazılar ve verdiği vaaz ve hutbelerde ele aldığı âyetlerle örtüştüğü gözlemlenmektedir. Bu anlamda Âkif, kendi iç dünyasında geçirdiği değişimi borçlu olduğu Kur’an ilkelerini toplumun bütün fertlerini taşıma kaygısı gütmektedir. Nurettin Topçu, Mehmed Âkif’in Hakkın Sesleri şiirini, onun kalfalık döneminin ilk eseri, sanatının başlangıcı olarak görmektedir. Bunun kanıtı onun Hakkın Sesleri şiirinin başına koyduğu ayetlerde görülmekte, şiirinde sergilediği realist tavır, idealizm yönünde bir dönüşüm geçirmektedir (Topçu, 2011, s. 64). Âkif’in şiirlerindeki sosyal değişim unsurları elbette yalnızca bu manzume ile sınırlı değildir. Bu çalışmada ele alınan Hakkın Sesleri manzumesinde öne çıkan konuları ve Âkif’in onlara getirmiş olduğu çözüm önerilerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Vahdetten kopuş: Tefrika ve ikilik

Âkif'e göre Müslümanların vahdetten kopmasını İslam'la bağdaştırmak yanlıştır. Zira aynı kaynaktan beslenen Müslümanlar geçmişte ilim ve fende topluma yön veren gelişmelerin öncüsü olacak bir medeniyet inşa etmişlerdir. Ancak gelinen çağda aydın olarak ortaya çıkan bazı kişiler, birkaç Müslümanın sorumsuzluğunu İslam dinine yükleme gafletine düşmüşlerdir (Öztürk, 2017, s. 88). Âkif Müslümanların içinde buldukları durumun iyi olmadığını, onların ahlaki yönden yozlaştığını elbette farkındadır. Ancak o, kişi ile eylemini ayırarak soruna kişilerde değil eylemin kendisinde görmektedir. Bu sebeple her fırsatta Müslümanlık ile Müslümanları birbirine karıştırmamak gerektiğini belirtir:

“Müslüman unsuru gâyet mütedennî, doğru,

Şu kadar var ki değildir bu, onun mahzûru.

“Müslümanlık” denilen rûh-i İlâhî, arasak,

“Müslümânız” diyen insan yığınından ne uzak.” (Ersoy, 2007, s. 176)

Birlik ve beraberlikten kopuş: Asabiyet, kavmiyetçilik ve etnik milliyetçilik

Âkif insanları ırkları üzerinden değerlendirmez. Ona göre Müslümanım diyen herkes üç yüz elli milyonluk İslam ailesinin bir ferdidir. Osmanlı gibi bünyesinde birçok kavmi barındıran bir ülkede kavmiyet fikrinden beslenenleri etnik milliyetçiliği körüklemekle eleştirir, ona göre tefrikanın yerine vahdet, asabiyetin yerini uhuvvet almadıkça ümmetin birlik ve beraberliği mümkün görünmemektedir. Toplumsal değişimin yasası olan Rad 11. âyetin ifade ettiği bireyden topluma doğru bir değişimin gerekliliğini çok iyi farkına varmış olan Âkif'e göre fertlerin kendi iç dünyalarında başlattığı değişim toplumsal ahlakı da belirleyecektir:

“Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yahut Kürde;

Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!

Müslümanlıkta “anâsır” mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.” (Ersoy, 2007, s. 192)

Anlamdan kopuş: Bid'at ve hurafeler paralelinde ortaya çıkan yanlış pratikler

Âkif'in öngördüğü dindarlık ferdin Allah'ın emir ve yasakları üzerinden ortaya koyduğu pratiklerde, öteki olan ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Kalıplaşmış olan geleneksel halk dindarlığı, taklit ve şekilcilik üzerinde oturmuştur. Âkif taklitçi ve şekilci olan bu dindarlık biçimini “hurafeye bağlı dindarlık” olarak tanımlamaktadır. Âkif'in uğruna bir ömrü verdiği “Leyla” olarak ifade ettiği din, Müslümanların içerisine mistik ve sahte birçok unsuru karıştırdıkları din değildir. Ona göre bu tipler üzerlerine ölü toprağı serpilmiş bir kader anlayışı ile gaflet uykusuna dalarak adını da tevekkül koyan tiplerdir:

“Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;

Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...

Ataletin o mülevves teressübatı bütün!” (Ersoy, 2007, s. 192)

Rol modellerden kopuş: Atalar dinine dönüş, övgü ve taklitçilik

Âkif tarihte yaşanan olumsuzlukların tekerrür etmesini, yaşanan hadiselerden ibret alınmamasına bağlar. Ona göre Kur'an'da anlatılan peygamberler tarihte yaşanan acı tecrübelerinin tekerrür etmemesi için insanlığa rol model olmuşlardır. Yaşamış başarılı rol modellerin ortaya koyduğu rehberliği ilke edinerek yeniden bir diriliş mümkündür. Hakkın Sesleri'nde Müslümanların iyi ve kötü günlerinin bir karşılaştırmasını yapan Âkif, Müslümanlara iki seçim hakkı tanımaktadır; ya gerçek İslam'a dönüşle yeniden ayağa kalkarak yeni bir gelecek inşa etmek ya da geçici haz ve rehabet batağında kaybolup gitmek. Bu manada Âkif, Kur'an'ın karanlık akıl olarak tanımladığı cahiliye aklını, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiş olan peygambelerin rol modelliği üzerinden gerçek bir devrimin gerçekleşebileceğini ifade etmiştir:

“Dîni tedkîk edeceksek, dönelim haydi geri;

Alalım neş’et-i İslâm’a yakın bir devri:

O ne dehşetli terakkî, o ne müdhiş sür’at!

Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyet

Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan;

Vahşetin, gızzetin a’mâkına daldıkça dalan;

Gömerek dipdiri evlâdını kum çöllerine,

Bunda bir neşve duyan hiss-i nedâmet yerine!” (Ersoy, 2007, s. 177)

Mehmed Âkif, Hakkın Sesleri kitabında şiirlerine konu olarak seçtiği ayetleri sosyal olaylar ile karşılaştırarak tefsir geleneğine yeni bir ifade biçimi kazandırmıştır. Doğrudan ayetler üzerinden ele aldığı manzumeler, maddi değişimlerden ziyade fertler üzerinden gerçekleşmesi istenen manevi değişimleri ele almaktadır. Dolayısıyla Hakkın Sesleri’nde ele alınan şiirlerin muhatapları toplumu oluşturan bütün fertlerdir. Onun âyetlere çağdaş sosyolojik yorumlar getirmesi ve sanatını asıl amaca hizmet için kullanması, Karakoç’un ifadesi ile onu “ruhu destana ayarlı” bir realistik (Metin, 2008, s. 278) olarak ön plana çıkarmaktadır. Âkif’in birey ve toplum arasında kurduğu diyalektik onun biyolojik temeli ile toplum tarafından üretilen kimliği arasında bir geçişliliğe izin veren öznelarası bir anlayıştır. Onun sanat anlayışı insan ile toplum arasında iç içe geçmiş eşzamanlı bir evreden neşet etmektedir. Bu sebeple Âkif, bütün dehşet ve çıplaklığı ile şahitlik ettiği dünyanın manzaralarını vakıadan koparmadan, anlamın içinde tahrif etmeden ifade etmeyi başarmıştır. Ele alınan manzumelerde toplumu ihya amacıyla yapılan sabır, azim, tevekkül, çalışkanlık, umut var olmak gibi ahlaki ve ruhsal moral ve telkinler ön plandadır. O, hiçbir ırkı ve sınıfı temsil etmemiş bir halk şairidir. Onun sanatı ve şiirleri şahsi buhranları, hülyaları, fantezilerinden oluşmamaktadır. Bütün eserleri toplumsal

bir konu etrafında şekillenmektedir. Bu manada Âkif'in Safahat'ında yer alan Hakkın Sesleri şiiri, o günün vakıasına ilişkin tespitleri ve muhtevası gereği güncelliğini yitirmiş bir metin değildir. Mehmed Âkif Ersoy, toplumu gayesiz ve başıboş bir sanat eserine değil, Hakkın Sesleri kitabında görüleceği üzere bir tahassüs ve motivasyon kaynağı olan Kur'an'ın gölgesinde yürümeye davet etmiştir.

Kaynakça

Çantay, H. B. (1966). *Âkifnâme*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası.

Çetişli, İ. (2008). Mehmed Âkif'in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur'an-ı Kerim. *Uluslararası Mehmed Âkif Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 1*, s. 417-424. Burdur: Mehmed Âkif ERsoy Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, M. (2017, Mart). Mehmed Âkif'in İctimâi Tefsir Yorumları: Hakkın Sesleri Örneği. D. M. Doğan içinde, *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

Büyüköztürk, Ş., Aygün, Ö., Kılıç Çakmak, E., & Karadeniz, Ş. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Kızılay, Türkiye: Pagem Akademi Yayınları.

Düzdağ, M. E. (1987). *Mehmed Âkif Ersoy Hakkında Araştırmalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.

Eliaçık, R. İ. (2003). *İslamın Yenilikçileri*. İstanbul: Medcezi Yayınları.

Ersoy, M. Â. (2007). *Safahat*. (M. E. Düzdağ, Dü.) İstanbul: Nesil Yayınları.

Ersoy, M. Â. (2016). *Safahat Eski ve Yeni Harflerle Karşılaştırmalı Neşir ve Safahat Dışında Kalmış Şiirler*. (M. E. Düzdağ, Dü.) İstanbul : İz Yayıncılık.

Ersoy, M. Â. (2016). *Safahat, Birinci Kitap*. (M. E. Düzdağ, Dü.) İstanbul: İz Yayıncılık.

Ersoy, M. Â. (2016). *Safahat, Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri*. (M. E. Düzdağ, Dü.) İstanbul: İz Yayıncılık.

Işık, G. (2015). Toplumsal Hareketler ve Türkiye'deki İzdüşümleri. L. Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 230). İstanbul: Nobel Yayınları.

İslamoğlu, M. (2013). *Hayat Kitabı Kuran Gerekeçeli Meal*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Kırca, C. (1990). Mehmed Âkif'in Şiirlerine Konu Ettiği âyetler ve Tahlili. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), 257-271.

Kırkılıç, A. (2008). Âyetlere Manzum Meâl. *Uluslararası Mehmed Âkif Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 1*, s. 61-71. Burdur: Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları.

Kenter, B. (2011). Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirleri Üzerine Sembolik Çözümleme: Bir Toplum İnşasında Şiirin Kesif Dili. D. M. Doğan içinde, *Mehmed Âkif Milli Mücadele ve İstiklâl Marşı, Mehmed Âkif ERsoy Bilgi Şöleni 5* (s. 319). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

Mertoğlu, M. S. (2010, Ocak). Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı: Kur'an'a Dönüş'ten Kur'an İslam'ına. *Dîvân Dergisi, 15*(28), 71.

Metin, A. K. (2008, Ocak). Hakkın Sesleri: Siperden Yükselen Feveran . *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Mehmed Âkif Özel Sayısı*(133), 282.

Nazif, S. (2015). *Mehmed Âkif*. Ankara: Cümle Yayınları.

Topçu, N. (2011). *Mehmd Âkif*. İstanbul: Dergah Yayınları.

ANTİK DÖNEMDE KENT VE DOĞA ETKİLEŞİMİ: PRIENE ANTİK KENTİ ÖRNEĞİ

Sezin Gizem Işıklı; Doç. Dr. Aynur Atmaca Can

Özet

İnsan dünyada var olmaya başladığından günümüze değin çeşitli yaşam formları içinde doğayla etkileşim halinde olmuştur. Göçebe yaşam tarzının ardından yerleşik yaşam düzenine geçilmiş; antik dönemde kurulan kentler ile insanlar kent formu içinde yaşamlarını sürdürmüştür. Yerleşik düzene geçilmeden önce barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlar için ilişkilendirilen doğanın etkisi kent yaşamında süregelen temel ihtiyaçların yanı sıra ekonomi ve ulaşımın gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır. İlk kurulan kentler verimli topraklar ve su kaynakları çevresinde şekillenmiş, kentliler tarımı ve sulamayı geliştirmiş; doğanın zengin kaynaklarından yararlanarak hayatlarına devam etmiştir. Antik dönemde deniz ve ırmakların ticaret üzerinden önemli bir etkisi olmuş, deniz ve ırmaklar yoluyla ticaretin yapılabilmesi için basit ulaşım araçları icat edilmeye başlanmıştır. Türkiye’de Aydın ilinin Söke ilçesinin Güllübahçe kasabasında bulunan Priene Antik Kenti Menderes Irmağı Vadisi’nde, Samsun Dağı’nın güney yamacında konumlanmıştır. Ege Denizi’nin kıyısında kurulan kent geç klasik Helenistik kentlerden ve İyonya’nın en eski yerleşimlerinden biridir. Priene’nin eğilimli bir araziye sahip olması kentin planlanmasını etkilemiş; su kaynaklarına yakın oluşu ekonomisinin gelişimini sağlamış; tepede konumlandırılan akropolü savunma sistemi güçlendirmiştir. Menderes Nehri’nin taşıdığı alüvyonlar sebebiyle denizden uzaklaşan kent iki kez kurulmuş, kentin kurulan her iki formunda da yaşam doğal kaynakların çevresinde ilerlemiştir. Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak kent ve doğa etkileşimi kavramsal çerçevede ve tarihsel arka plan üzerinden ele alınmaktadır. Kent ve doğa etkileşimli ilişkisinin içeriği, boyutları ve hususiyetleri ile antik dönemde Priene Antik Kenti örneği üzerinden değerlendirilecektir. Çalışmada Priene Antik Kenti’nin doğayla ilişkisinin kent ve doğa

etkileşimi çerçevesinde ortaya konularak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın sonucunda antik kentler üzerine kent ve doğa etkileşiminin farklı boyutlarının değerlendirilebileceği araştırmalar yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Doğa, Priene Antik Kenti

Giriş

Tarih öncesi dönemden günümüze dek insan doğa ile etkileşimini sürdürdüğü bir yaşam formu içerisindeydi. Konar göçer şekilde yaşayan insan toplulukları zaman periyotları süresince çeşitli kademelerden geçerek kent düzeninde yerleşimler oluşturmaya başlamıştır. İnsanın başlarda göçebe düzende yaşayışını, başka yerleşim alanlarına ne zaman taşınacağını belirleyen doğadır. Toprağın verimsizleşmesi sonucu gerekli besinlerin elde edilemeyişi yaşayanları daha besinlerini sağlayabilecekleri verimli topraklara doğru hareket etmeye yönlendirmiştir. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001)Tarih öncesi dönemde hayvanları evcilleştiren, bitkilerden besin sağlayan, çeşitli barınaklar inşa eden, madenleri işleyen, basit ulaşım araçları icat eden topluluklar ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri ile kent yaşamına zemin hazırlamıştır. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Kentlerin kurulacağı alanlar belirlenirken bölgenin doğal yapısı, ticari imkanları ve stratejik durumu göz önünde bulundurulmuştur. (Wycherley, 2011)

Dor işgali sebebiyle Yunan topraklarından Batı Anadolu'ya göç etmek durumunda kalan İyonlar, göç ettikleri bölgelerde kendi kentlerini kurmaya başlamışlardır. (Bozkurt, 2002) Büyük Menderes Vadisi antik limanlara sahip kentlere ev sahipliği yapmıştır. (Brückner, 2019) Menderes Irmağı'nın yanında bulunan, tahmini olarak dört bin kişilik bir nüfusa sahip Priene bir tepenin kenarındaki teraslar üzerine inşa edilmiş, önemli bir liman kentidir. (Al-Sabbagh & Gorgees, 2019) Kentin ilk yerleşim merkezi tam olarak saptanamasa da Panainion Birliği'ne üye olan on iki İyon kentinden biri olduğu bilinmektedir. (Strutz, 2013) Tarihi belgeler iki defa kurulan yerleşimin ikinci kez milattan sonra 350 yılında kurulduğuna işaret etmektedir. İlk

kuruluşundan itibaren doğa ile önemli ölçüde etkileşimde olan, tarihinde çeşitli devletlerin egemenliği altına giren Priene'nin konumu sebebiyle zamanla siltasyona uğrayan limanları önemini kaybetmiş ve ekonomik faaliyetlerinin durması sonucu yerleşim terk edilmiştir. (Brückner, 2019) Bu çalışmada antik dönemde kent ve doğa etkileşimi konusu Priene Antik Kenti örneği üzerinden kentin varlığını sürdürdüğü dönem içerisinde tarihi, sosyal, ekonomik, mimari, kültürel, bilimsel açılarından ele alınacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada literatür taraması yöntemine başvurulmuş kent ve doğa kavramları arasındaki ilişki, kent ve doğa arasında kurulan etkileşim tarihsel boyutlar ve kavramsal yapılar üzerinden incelenmiştir. Çalışma antik dönem kentlerinin doğa ile ilişki formları temelinde olup çalışmada Priene Antik Kenti örneği üzerinden değerlendirme ve analizler yapılmıştır.

Bulgular

Tarih öncesi dönemlerden itibaren insan doğa ile ilişki içinde olmuştur. Kentlerin kurulmasından önce konar göçer bir yaşam süren insanların yaşam şartlarını belirleyen de doğa olmuştur. (Tuna, Mağaradan kente Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2000) Yerleşimler ve bu bölgelerde ortaya çıkan kültürler; doğal kaynaklar, toprak yapısı, iklim ve çevre şartları, su kaynakları, bölgede yetiştirilebilen ürünler gibi doğa temelli niteliklerle uyum içerisindedir. (Childe, Toplumsal evrim, 1994) İnsanın gelişimi ve yaşayış tarzındaki değişimler sonucunda İlk Çağ'da kentlerde yaşamlar artmıştır; bu dönemden sonra insan ve doğa ilişkisi kent çerçevesinde çeşitli boyutlarda incelenebilmektedir. Antik dönemde kurulmuş olan Priene'nin gelişimi, sosyal durumu, mimarisi, ekonomisi, kültürü, savunma sistemi ve yerleşim alanı işlevini yitirmesi süreci bulunduğu coğrafya ve doğa şartları ile doğrudan etkileşim içerisindedir.

Antik Dönemde Kent ve Doğa Etkileşimi

Dünyada yaşamaya başlayan ilk insan toplulukları doğanın sunduğu doğal sığınaklar olan mağaralarda yaşamaya başlamıştır. Gündelik hayat hakkında bir pratiğe sahip olmayan bu insanlar doğadan elde ettikleri taşlar sayesinde basit aletler yaparak bazı ihtiyaçlarına çözüm bulmuşlardır. (Sevin, Başlangıçtan Perslere kadar Anadolu arkeolojisi, 2003) Arkeolojik buluntular ışığında, yazılı kaynaklar ve yapısal kalıntıların bulunmadığı dönemlerde insanların yiyecek ve içecek elde edebilecekleri bereketli su kaynaklarının, korunaklı dağ yamaçlarının çevresinde konakladığı görülmektedir. (Mumford, 2007) Türkiye'nin İstanbul şehrinde Başakşehir'e bağlı bulunan Yarımburgaz Mağarası ilk insanların doğa ile etkileşimine örnek oluşturmaktadır. Mağarada hayvan kemiklerinden yapılmış alet bulgularına rastlanmış, güneşin mağaranın arka bölümlerine dahi girebildiği tespit edilmiştir. (Tuna, Mağaradan kente Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2000) Günümüzde Türkiye'nin Konya şehrinde bulunan Çatalhöyük'te antik dönem öncesinde yaşayan insanlar tarım ve hayvancılığın yanı sıra maden kaynaklarını kullanmış ve doğal camın ticaretini yaparak ekonomilerini güçlendirmiştir. (Tuna, Mağaradan kente Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2000) Gordon Childe ateşin bulunmasını insan ve doğa etkileşimi açısından önemli bir dönüm noktası olarak açıklar. Childe'a göre insanın ateşin keşfi ile ısınma ve aydınlanma gereksinimi büyük ölçüde giderilirken; ateşin kullanılmasıyla yanabilen doğal unsurların gözlemlenmesi doğa üzerinde kontrol kurulabileceği algısının başlamasına sebep olmuştur. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Bir diğer yandan ateşin bulunmasının yine doğa temelli olduğu, bir doğal olay sonucu ortaya çıkan alevlerin farkına varılması ardından geliştirildiği düşünülmektedir. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) İlerleyen zamanda doğadan elde edilen madenlerin işlenmesi ve kullanımı geliştirilmiş, bu gelişimin yarattığı büyük değişimler döneme Tunç Çağı adının verilmesine sebep olmuştur. (Tuna, Mağaradan kente Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2000) Neolitik Çağ'da ise bitkilerin ve hayvanlar üretim düzeyinde insan kontrolüne geçmeye başlamıştır. (Gates, 2015) Erken Neolitik dönemde doğada bulunan kilin şekillendirilmesi ile kullanışlı mutfak aletleri yapılmaya başlanmıştır. (Sevin, Başlangıçtan Perslere kadar Anadolu arkeolojisi, 2003) İlk Tunç Çağı'nda bölgelerin kültürel nitelikleri doğal sınırlar çerçevesinde belirlenmiş; Demir Çağı'nda ülkelerin sınırlarını oluşturan doğal yüzey şekilleri olmuştur. (Sevin, Başlangıçtan Perslere kadar Anadolu arkeolojisi, 2003) İnsanların göçebe yaşamdan

yerleşik düzene geçişi doğanın şartlarına göre kendilerine uygun geçici yaşam alanı aramaları yerine doğa üzerinde kontrol sağlamaya başlamaları sürecinin bir sonucudur. Barınma, beslenme ve korunma ihtiyaçlarının karşılanması için sürekli yer değiştirme eylemi tarım ve hayvancılığın gelişmesi ile yerini düzenli yerleşimlere bırakmıştır. Köylerin kurulması ile insan gereksinimlerini kendinin karşılayabileceği üretici bir konuma gelmiştir. (Sevin, Başlangıçtan Perslere kadar Anadolu arkeolojisi, 2003) Kente geçiş aşaması sayılan köy düzenlerinin verimli tarlalar ve bahçeler yakınında kurulduğu belirlenmiştir. (Mumford, 2007) Besin yelpazesinin çeşitlenmesi, belirli yörelerdeki ağaçların ve toprağın lezzetli yiyecekler sunması sonucu bu yörelerde yaşayan insanlar kalıcı bir düzene geçmişlerdir. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Tarih boyunca yerleşim alanlarının bulunduğu bölgelerin topoğrafik özellikleri savunma sistemlerini etkilemiştir. Örneğin Hattuşa'da savunma sistemlerinin içine doğal engebeler dahil edilmiş, kent dönemin en iyi savunma düzenlerinden birine sahip olmuştur. (Tuna, Mağaradan kente Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2000) Antik Mısır'da kentlerin hem dağ hem deniz hem de çölle çevrili bir yapıya sahip olması bölgeye doğal bir savunma sistemi avantajı yaratmıştır. (Mumford, 2007) Günümüzde Yunanistan'da bulunan Andros Adası'ndaki Zagora kasabası antik dönemde suya erişimi zorlu bir noktada olsa da doğal bir savunma sisteminin bulunması sebebiyle Ege'nin yüksek bir noktasında kurulmuş fakat sonrasında toprağın tarıma imkan sağlamaması sebebiyle terk edilmiştir. (Gates, 2015)

Su, kentlerin tabiat ile ilişkisini pek çok boyutta açıklamamıza yarayan önemli öğelerden biridir. Antik Yakındoğu'da bulunan Ceriko yerleşimindeki araştırmalar buranın ilk düzenli konaklama alanlarında biri olduğunun delillerini sunmaktadır; insanları bu bölgeye yerleşmeye iten faktörün bir pınar olduğu düşünülmektedir. (Gates, 2015) Pınarlar zengin bir su kaynağı sayılmaktadır. Bir diğer Yakın Doğu kenti olan Uruk'ta da su üzerinden ulaşımın sağlanacağı kanalların mevcut oluşu ekonomiyi güçlendirmiştir. (Gates, 2015) Antik Çağ'da karşılaşılan su bulma güçlüğü sebebiyle kentlerde sarnıçlar inşa edilmiştir. (Fidan, 2016) Bazı bölgelerde su kıtlığının yaşanması sebebiyle insanların sağlıkları etkilenmekte ve ortaya çıkan hastalıklar ölümlere sebep olmaktadır. Temiz suya erişim için düzenlenen su taşıma yolları insanların daha sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesini ve ölüm oranlarının düşüşünü sağlamıştır. (Childe, Kendini

yaratan insan, 2001) Diğer bir yandan hijyen dışında antik dönemde şifa bulmak için de suların kullanıldığı görülmektedir. Doğal kaynak suları insanların sağlıklı kalma ihtiyaçlarına bir çözüm olmuş; bu çerçevede doğal suların kullanıldığı hamamlar ve kaplıcalar hizmet vermeye başlamıştır. (Mumford, 2007) Hellas kentinde suyun sınırlı olması ve temel ihtiyaçların giderilmesinde önemli bir yere sahip olması sebebiyle çeşme ve pınarlara büyük bir saygı duyulmuştur. (Wycherley, 2011) Doğal su kaynakları çevresinde süregelen yaşantılar bu kaynakların daha uzak bölgelere ulaşım sağlamak için kullanılabilceği fikrini doğurmuştur. Uygarlıklar için hayati öneme sahip su, sosyal yaşamı da etkilemiştir. Su kanalları gibi doğanın insan eliyle üretilen bir sisteme dahil olduğu alanların sürdürülebilir olması ve temizliğinin sağlanması için ilerleyen dönemlerde çeşitli işler çıkmış; bu işlerin yerine getirilmesi için memuriyet alanları düzenlenmiştir. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001)

Toprak insanın yaşamını sürdürebilmesi için her zaman çok mühim bir araç olmuştur. Toprak insanın yaşamını sürdürebilmesi için her zaman çok mühim bir araç olmuştur. İlk dönemlerde insan toprağa ait bir varlık olarak görülürken; doğa üzerinde denetimin kurulması ile aslında insanın kendini toprağın sahibi olarak görmesi durumu baş göstermiş ve bunun sonucunda mülkiyet kavramı ortaya çıkmıştır. (Mumford, 2007) Mezopotamya bölgesindeki verimli topraklar ve tarım arazileri çevresinde birbirlerinden ayrı toplulukların yaşamaları sonucu doğal kaynakların kullanımını üzerine anlaşmazlıklar ve bu kaynaklar üzerinde hak talep etme konusunda tartışmalar süregelmiştir; değerli topraklar üzerinde kurulmuş topluluklar diğer toplumların ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda bu topraklardan elde edilen değerli malların üretimini arttırmış ve ticaretlerine başlamıştır. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Hellen kentlerinde her zaman toprak yaşamın çok önemli bir parçası olmuş, verimli arazilerde üretilen ürünler zamanla zenginleşmiştir. (Wycherley, 2011) Toprağın verimsizliği ekonomiyi kötü etkilemektedir; örneğin Atina'da ihtiyaç duyulan tahılın yarısından fazlası kendi topraklarında üretilmediği için başka kentlerden alınmak durumunda kalmıştır. (Sennett, 2018)

İklim ve yeryüzü şekilleri kentlere etki eden bir diğer doğal faktörlerdir. Ege Bölgesi'nin engebeli yapısı sebebiyle ulaşımında güçlükler yaşanmış, değişen iklim şartları deniz üzerinden ulaşımı da olumsuz etkilemiştir. (Mumford, 2007) Kentler bölgenin engebeli arazisi ve dağların

ulaşımı güçleştiren konumu sebebiyle komşuluk ilişkisi kuramamıştır. (Wycherley, 2011) Deniz ticaretinin artmaya başlaması ile içlerde kalan ve limana sahip olmayan kentlerin ekonomilerinin genişlemesi için kıyıya yakın konumlara gereksinimleri olmuş ve liman kentleri kurulmuştur. (Wycherley, 2011)

İnsanlar zamanla doğal mekan olarak adlandırılan, doğada yaşama pratiklerini içeren alanlardan uzaklaşarak çeşitli malzemeler ile oluşturdukları, sınırları bulunan mimari mekan olarak tanımladığımız alanlarda yaşamaya başlamıştır. (Can, 2003) Doğanın insan yaşamına etkileri mimari alanı etkilemiştir. İnsan, bulunduğu mekanları kendi gereksinimleri doğrultusunda değiştirmekte ve kendine uygun hale getirmektedir. (Can, 2003) Kentlerin yalçın noktalarında yağmur sularının rahatça akabilmesi için taş döşenmesi gerekmiştir. (Wycherley, 2011) Bir diğer yandan hava şartlarına göre mekanlar tasarlanmıştır. Örneğin Yunan kentlerinde stoa isimli mimari yapılar inşa edilmiştir. Bir tarafında sütunlar arka tarafında duvar bulunan bu çatıya sahip mekan (Gates, 2015) sıcak havalarda insanların güneşten kaçınmalarını ve kötü hava şartlarında sığınmalarını sağlamıştır. (Wycherley, 2011)

Priene Kutsal Stoa (Wycherley, 2011)

İnsan hayatında tabiatın tesirlerinin tespit edilmesi bilimin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin Nil Nehri bölgesinde taşkınlar belli zamanlarda yaşanmaktadır. Burada

yaşayan topluluklar çeşitli hesaplamalar ile tarım için kritik zamanları belirlemiş, hava durumuna göre mevsim olarak adlandırılan yıllık zaman periyotları fark etmiştir._(Childe, Kendini yaratan insan, 2001)_Mısır'da yaşayan halk Nil'in yıllık taşkınlarına bir kutsallık atfetmiştir. (Gates, 2015) Atina'da köy yerleşimlerinde yaşanırken düzenlenen şenliklerin vakti mevsim değişimleri gibi doğal olaylarla bağlantılı olmuştur. (Sennett, 2018) Bununla birlikte Adonia adı verilen şenliklerde tarım ile alakalı çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiştir. (Sennett, 2018) Tarih öncesi ve antik dönemde yaşayanlardan günümüze ulaşan resimler bu dönemlerde doğaya ne ölçüde saygı duyulduğunu insan doğa etkileşiminin hayatın bir parçası olduğunu bizlere göstermektedir. Tapınaklarda ve çeşitli binaların duvarlarında bulunan resimlerde genelde o dönemde önemli olan hayvan ve bitkilerin figürlerine rastlanmaktadır. (Gates, 2015)

Kentler büyürken nüfusları da artmaya devam etmiştir; ilk kent dönemlerinde kontrol altına alınamayan su taşkınları, çekirge istilaları gibi doğayla etkileşime geçilen olaylarda halklar olumsuz etkilenmiş, bu durum can kayıplarına sebep olmuştur. (Mumford, 2007)

Priene Antik Kenti

(Tuna, Kentten imparatorluğa: Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2002)

Kentin isminin bazı kaynaklarca Luwi – Pelasgos dilinde hisar sözcüğü anlamına gelen Pura - Pria ile yöresi anlamında olan wana – ana eklentisinden meydana gelerek “Hisar Yurdu” manasına geldiği belirtilmektedir. (İbci, 2017) Bir diğer varsayım Girit adaları olan Priansos ve Prisos'un Priene ismi ile bağlantılı olduğudur. (Yaldız, 2002) İzmir'in antik adı olan Symrna

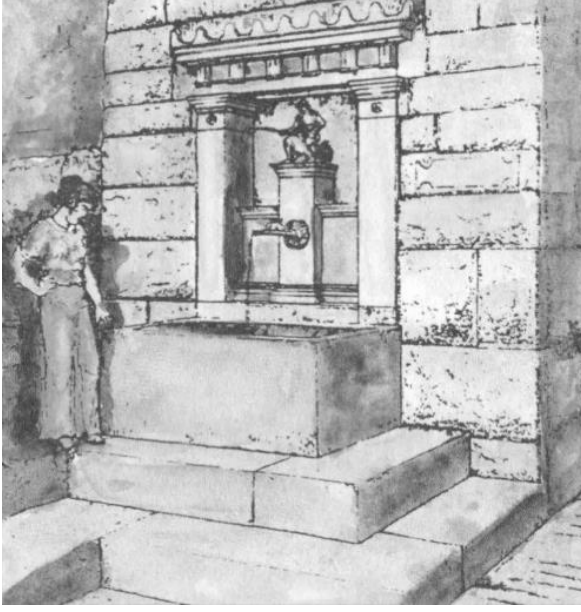
gibi kentin isminin bir kraliçeye ait olduğu tahmini de yapılmaktadır. (Yaldız, 2002) Priene kentine bazı kaynaklar tarafından “Anadolu’nun Pompeisi” tanımlamasında bulunulmuştur. (Yaldız, 2002) İyi muhafaza edilmiş arkeolojik kalıntılara sahip Priene Küçük Asya’da bulunan ufak bir Hellen kenti özelliğindedir. (Lampros, 1969)

Anadolu’da kurulan medeniyetler bölgenin doğal yapısının bir neticesi olarak çeşitlenmiştir. (Sevin, Başlangıçtan Perslere kadar Anadolu arkeolojisi, 2003) Priene arkeolojik alanında kazılar on dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlasa da kentin 1673 yılında İngiliz bir tüccar tarafından bulunduğu bilinmektedir. (Kleopatra, 2016) Ege’de gerçekleşen göç dalgasında İyonlar günümüzdeki Aydın ve İzmir çevresinde konumlanan yerleşimler oluşturarak 12 İyon kentini kurmuşlardır, bu on iki kentten biri de Priene’dir. (Akurgal, 2005) Hellenlerin kurduğu İyon kentlerinin önemli bir özelliği denize yakın olmaları ve bazılarının birden fazla limana sahip olmasıdır; kentlerde hem denizciliğin hem de karadan ve denizden gelebilecek saldırılara karşı savunma sistemlerinin geliştiği görülmektedir. (Akurgal, 2005) İyonya bölgesindeki Priene kenti Didyma, Ephesos, Magnesia, Miletos ve Symrna kentleri ile Antik Çağ’da yakın ilişki içerisinde olmuştur. (aktaran Seyhan, 2010, Tablo 1) İzmir şehrine 130 kilometre uzaklıkta bulunan Priene’nin lokasyonu Mycale (Samsun) dağları çevresinde bulunmaktadır (Strutz, 2013) ve Büyük Menderes Nehri’nin kıyısında bulunan kent Ege Denizi’ne komşu durumdadır. (Gates, 2015) Kent iki defa kurulmuştur; fakat ilk Priene’de yaşayan kentlilere ve kentin yapısına dair günümüze gelen kaynaklar çok kısıtlıdır. (Yaldız, 2002)

Milattan önce 350 yılında dönemin önemli komutanı Büyük İskender’in de yaptığı bağış ile tekrar kurulan kentin ekonomisinde tarım büyük ölçüde önemlidir. (Lampros, 1969) Büyük İskender’den sonra Demetrios Poliorketes, Lisimahos, Seleukos İmparatorluğu ve Ptolemaios Krallığı’nın egemenliği altına giren kentin sınırları çevresinde birçok mücadele olmuş, kentin yapıları da bu dönemlerde hasar almıştır. Coğrafya biliminde yapılan çalışmalar Büyük İskender’in kente gelişinin ardından daha parlak bir hale gelmiştir. Milattan önce binlerde olgunlaşma sürecine giren Hellen kentleri milattan sonra 500’lerde yükselmeye devam etmiş hem siyasi hem de kültürel yönden zenginleşmiştir. (Wycherley, 2011) Milattan önce 650 ile

545 yılları arasında Hellen kentlerindeki bu gelişmeler Ege bölgesinde bulunan Priene hem kültür hem de sanat bakımından önemli bir merkez haline gelmiştir. (Akurgal, 2005)

Ege Bölgesi'ndeki kentler Roma Dönemi'nde Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde yaşamaya başlamıştır. (Akurgal, 2005) Milattan önce ikinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yönetimi altına giren kent milattan önce 129 itibarıyla yeni kurulan Roma eyaleti olan Asya'ya bağlanmıştır. (Kleopatra, 2016) Milattan sonra 900lerde Priene'nin tekrar önem kazandığı ve Sampson ismi ile anıldığı bildirilmektedir. (Kleopatra, 2016) Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine dek demokrasi ile yönetilen bir kent olduğu, milattan sonra üçüncü yüzyıla dek kendine ait paraları bastığı ifade edilmektedir. (aktaran Aslan, 2019) Roma İmparatorluğu'nun kentin kalkınmasına verdiği desteğin kentin doğal konumunun önemi kaybetmesi ile bir avantaja dönüşemediği düşünülmektedir. (Yaldız, 2002) Milattan önce yüz elli yılında Roma hakimiyetine giren kent milattan sonra dört yüzlerde Bizans'ın egemenliği altına alınmıştır. (Bozkurt, 2002) Bizansa bağlı olduğu dönemde Priene'nin bir psikoposluk noktası olduğu aktarılmaktadır. (aktaran Bozkurt, 2002) Milattan önce birinci yüzyılda meydana gelen Mithridatis Savaşları şehrin ekonomik olarak çökmesinde etkili bir faktör olurken, Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar sebebiyle limanların da önemini kaybetmesiyle şehir küçülmüş ve milattan sonra yedinci yüzyılda Arap istilaları sebebiyle değeri giderek azalmıştır . (Kleopatra, 2016) Kentte on üçüncü yüzyıldan sonra yeni bir yapı inşa edilmemiştir, suya erişimin kısıtları sebebiyle kentteki yaşamın son bulduğu düşünülmektedir. (İbci, 2017)

Priene’de çeşme (Tuna, Kentten imparatorluğa: Anadolu'nun eski yerleşim yerleri, 2002)

Priene Antik Kenti’nin mimari yapısını agora, stoalar, Athena Tapınağı, Zeus Tapınağı, Demeter Tapınağı, Tiyatro, Bouletarion, Prytaneion, Stadyum, evler, (Bozkurt, 2002) yukarı ve aşağı Gymnasion, Asklepios Tapınağı, Mısır Tanrıları Tapınağı, Büyük İskender’in evi ve Bizans döneminden kalan Piskoposluk kilisesi oluşturmaktadır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018) Antik dönemde yaşayan Miletoslu Hippodamos’un ilk kent plancısı olduğu varsayılmaktadır ve Priene’nin yakınındaki Miletos kentinin planını yapmıştır. (Fidan, 2016) Priene Antik Kenti’nin planlanması da Hippodamos tarafından ızgara planı denen teknikle yapılmıştır. (Wycherley, 2011) Akropol veya akropolis Yunan dilinde yüksekte konumlanmış kent manasına gelmektedir. (Gates, 2015) Akropoller tepelerde bulunduğu için saldırılara karşı kolayca gözlem yapılabilir ve yükseklikleri sebebiyle düşmanların erişimini engelliyordu; bu sebeple savunma açısından stratejik bir öneme sahipti. (Wycherley, 2011) Bununla birlikte akropol kentin savunulmasını sağlayan bir kale olarak da tanımlanmakta ve içerisinde saray ve tapınaklar bulunmaktadır. (Fidan, 2016) Kenti bulunduğu tepenin güneyinde yerleşimler oluşurken kuzeyindeki bölgenin dikliği sayesinde bir akropol meydana gelmiştir. (Wycherley, 2011) 1885 ile 1889 yılları arasında Priene bölgesinde C. Humann, Th. Wiegand ve H.

Schrader'in gerçekleştirdiği arkeolojik kazılar sonucunda "gıda pazarı" olarak isimlendirilen bir alan bulunmuştur. (aktaran Mert, Priene'deki gıda pazarı, 2016) Bu pazarda kentin konumunda dolayı gelişen balıkçılığın etkisiyle deniz mahsulleri ön plana çıkmaktadır. (Mert, Priene'deki gıda pazarı, 2016) Priene'nin konumlandığı coğrafyanın iklim yapısı ekonomi gibi mimariyi ve halkın yaşamını da etkilemiştir; evlerin yapımında güneşten faydalanabilme durumu göz önüne alınmıştır. (Bozkurt, 2002) Priene Antik kentinin tiyatrosu ise günümüze en iyi şekilde ulaşmış antik tiyatrolardan biridir. (Al-Sabbagh & Gorgees, 2019) Prienelilerin suyun kullanımı için tasarladıkları altyapıların çok gelişmiş olduğu söylenmektedir. (Bozkurt, 2002) Priene Stadyumu'nda düzenlenen yarışmalar kentin antik dönemde gezginler için önemli bir uğrak noktası olmasını sağlamıştır. (Seyhan, 2010)

Güneydoğudan şehrin merkezi (Wycherley, 2011)

Priene Antik Kenti'nin Doğa ile Etkileşimi

İklim antik kentlerin kurulduğu bazı bölgelerde benzer koşullar gösterirken; Ege’de tabiat, kaynaklar ve iklim çok kısa mesafeler içerisinde değişiyor, her alanda üretilen besin çeşitlerinde farklılıklar görülüyordu. (Mumford, 2007) Büyük Menderes Priene ve çevresini besleyen önemli su kaynaklarından biridir; nehrin ışıltılı görünümü sebebiyle geçmiş dönemlerde nehre ay tanrısı “Artemis’in Aynası” benzetmesi yapılmıştır. (İmir, 2011)

Antik Çağ’ın büyük gezginlerinden biri olan Strabon kitabında Menderes’in kıvrılarak akarak yönünün değişme eğilimde olduğundan bahseder ve bunun sebebinin bölgedeki toprağın cinsi olabileceğini ileri sürmektedir. Alüvyon toplanmasıyla birlikte sellerin de denize toprak taşınmasıyla Priene’nin deniz kenarında bir kentten içte kalan bir kente dönüştüğünü söylemektedir. (Strabon, 2000) Araştırmalar ışığında Büyük Menderes’in getirdiği alüvyonlar sebebiyle ilk kurulduğu alandaki iki limanını da kaybetmiş (İmir, 2011) ve doğanın imkanlarından yararlanabileceği şu anki konumuna yerleşilmiştir. Yeniden inşa edilen şehir Samsun (Mykale) dağlarının arasında oluşuyla olası saldırılara karşı daha güvenli bir yer olmuştur. (Bozkurt, 2002) Yüksekteki yerleşimin savunmayı güçlendirmesinin yanı sıra Priene halkını bataklıktan gelebilecek sivrisineklere ve taşınabilecek hastalıklara karşı da korumuştur. (aktaran İbci, 2017)

Mimari ve doğa ilişkisini ele almada Priene evleri bir örnektir. Göçebe yaşam tarzında soğuk mevsimlerde mağara ve kovuklara sığınarak soğuktan korunmaya çalışan insan, kentlere yerleşip evlerde yaşamaya başlayınca ısınma ihtiyacını karşılamak için güneş ışınlarından faydalanmıştır. Priene’deki evlerin de konumlanması güneş ışınlarını iyi ölçüde alacak ve kış aylarında içinde yaşayanların ısınmasını sağlayacak şekilde organize edilmiştir. (İbci, 2017) Eğimli bir bölgede kurulmuş olan Priene’de eğim sebebiyle bazı sokaklara ulaşım merdivenle sağlanmaktadır. (İmir, 2011) Kentte gelişen imkanlar ile kentin içinde yaşayan kişiler artmaya başlamış; buna karşılık yeni evler yapılarak doğaya müdahale etmek yerine vatandaşları göçe yönlendirme seçeneği tercih edilmiştir. (Kulözü & Özden, 2006)

Kentlerde tarım ürünlerinin gelişmesi ve ticaretinin yapılabilmesi tarımsal alanlar ve coğrafi şartlarla ilişkilidir. Priene kenti deniz ticaretinin geliştiği; bunun yanı sıra balıkçılığın

önemli bir geçim kaynağı olduğu bir yerleşim olsa da tarımın gelişebileceği olanaklar mevcut olmadığı için belli tarım ürünleri ile ön plana çıkamamıştır. (Bozkurt, 2002)

Antik dönemde suyun kullanımı hem günlük yaşam hem de ticaret için önemli bir rol oynamaktadır. Suyun en iyi şekilde kullanılması, kirli ve temiz suyun yönetilmesi için teknikler geliştirilmesi gerekmiştir. (Mert & Kuru, Priene nekropollerini, 2019) Hellen kentlerindeki mühendisler doğayı gözleyerek su teknolojilerini geliştirmek üzerine çalışmışlar ve kentlerin temizlik ve sağlık gibi ihtiyaçları yeterli suya erişimle karşılanabilmiştir. (Ortloff & Crouch, 1998) Kentlere dağlardan su taşınması için çeşitli taşıma sistemleri kurulmaya başlanmıştır; Priene'deki arkeolojik bulgulara göre bölgede drenaj sistemleri kullanılmıştır. (Ortloff & Crouch, 1998) Günümüzde Güllübahçe kasabasında bulunan Priene'nin çevresindeki dağlar aracılığı ile karstik kaynaklardan beslenen yapısı bölgeyi yerleşime elverişli bir hale getirmiştir; kurulan sistemlerle su, kentlilerin yaşadığı hanelere ve kamu binalarına aktarılmıştır. (Ortloff & Crouch, 1998) Antik dönemde kalabalıklaşan bölgelerin temel ihtiyaçlar için suya talepleri de artmıştır, bu doğrultuda su temini için çeşitli teknolojiler geliştirilmiştir. Prieneliler sudan en iyi şekilde faydalanmaya çalışmıştır. Kurdukları depolama sistemi sayesinde suya erişime engel olacak bir durumda yedekte bir su deposuna sahip olmuşlardır. Tiyatronun üst kısmında kullanıldığı belirlenen arıtma sistemi ile doğal kaynak suları kullanıma hazır, temiz hale getirilmiştir. (İbci, 2017) Kentin suya erişimini sağlayan sistemlerin dönemin teknolojisine göre çok iyi biçimde yapıldığı görülmektedir. (İmir, 2011)

Depremler, kentleri önemli ölçüde etkileyen doğal afetlerden biridir. Tarihte iki kez kurulan Priene Antik Kenti'nin ikinci yerleşimindeki kamu binalarında yapılan tadilatlar göz önüne alındığında milattan önce 350 ile milattan sonra 12. yüzyıl arasındaki depremlerden etkilendiği söylenmektedir. (Altunel, 1998) Priene'nin konumlandığı bölgede bulunan Büyük Menderes grabenin batısındaki depremler şehri etkilemiştir; milattan sonra on ikinci yüzyılda ve sonrasında süregelen bu depremler şehirdeki yapıların bir kısmının çökmesi ve kırılmasına neden olmuş; fakat şehir o dönemde önemini yitirmiş olduğu için bu yapılar onarılmamıştır. (Altunel, 1998) Priene'de meydana gelen iki tip büyük depremin önemli hasarlara sebep olduğu ortaya konulmaktadır; Athena Tapınağı'nın sütunları sarsıntılar nedeniyle zarar görmüştür.

(Altunel, 1998) Geçmiş depremlerle ilgili araştırmaları arkeolojik alanların analiziyle yapan arkeosismoloji bilimi Priene’de meydana gelen depremlerin yıkılan duvarlar, kırılmış sütünlar gibi hasar verici etkilere sahip olduğunu göstermektedir. (Altunel, 1998)

Tartışma, Sonuç ve neriler

İnsan, dünya üzerinde tarih süresince farklı yaşam koşulları ile karşılaşmış; bu koşullara adapte olabilmek için zm arayışına girmiş, zmleri de yine doğada bulmuştur. Doğaya adaptasyon süreçlerinde doğadan bir modelleme yapıldığı görülmektedir. Örneğin insanın yeryüzünde yaşayan hayvanlar gibi soğuktan korunmak için kalın bir kürkü yoktur bu sebeple gerekli ısıyı sağlamak için hayvanların kürkleri kullanılmıştır. Bir diğer örnek ise evlerin yapılış biçimleri. Yaşanacak yapılar hayvanların toprağa kazıkları tüneller gibi toprakta temellerin kazılması ile oluşturulmuştur. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Bereketli topraklar ve zengin pınarlar, ırmaklar, denizler insan topluluklarının ilgisini çekmiştir. Su kaynakları çevresinde şekillenen kültürler tarım ve sulamayı ilerletmek için büyük çabalar harcamış, doğal kaynakların yenilendiğini ve hayatta kalmalarını sağladıklarını gözlemledikten sonra yeni bir yerleşime taşınmak yerine olağan yerlerinde konaklamaya devam etmişlerdir. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Araştırmalar antik kentlerin genellikle doğaya karşı mücadele edemedikleri durumlarında yok olduğunu işaret etmektedir. Tarihleri boyunca salgın hastalıklar, su kaynaklarından uzaklaşma, zararlı böceklerin istilaları, konum itibariyle saldırılara açık olma, doğal afetler gibi durumlarla karşılaşan kentler bunlarla baş etme sürecinde yetersiz olduklarında çoğunlukla terk edilmişlerdir. (Gates, 2015) İnsanlar yaşadığı yerleşim bölgelerini kendilerine uygun biçimde dnştrmştrlerdir, kentlerde yaşanmaya başlanması ile kent mekanına müdahalelerde bulunularak kentsel mekanlara özgü bir kentsel kimlik ortaya çıkarılmıştır. (Can, 2003) Priene kenti, antik dönemde önemli bir kentsel kimliğe sahip bir yerleşimdir. Nüfusu yoğun olmayan Priene Geç Klasik Hellenistik kentlerdendir; (Gates, 2015) en sağlam şekilde kalmış Hellen yerleşimlerinden biridir. (Swan, 2016) Erozyon sebebiyle ırmaktan gelen toprakların birikimiyle kent batıya doğru kaymıştır. (Gates, 2015)

Priene tarihte iki kez kurulmuştur, 1800lü yılların sonunda başlayan kazılardan elde edilen bulgular ilk kurulan kentin tarihi hakkında kesin bilgiler sunamamaktadır. (Kleopatra, 2016) İlk kentin taşınması ve sonrasında ikinci kentin de önemini yitirmesi hakkında genel görüş; Menderes'in getirdiği siltler sebebiyle şehrin kıyıdan uzaklaşarak antik limanını kaybetmesi, ikinci kurulduğu bölgede de aynı sorunla karşılaşarak zaman içinde terk edilmiş olmasıdır. Pek çok araştırmada kentin tarih içinde var oluş süreci Menderes Nehri ile ilişkilendirilse de bu konuda farklı varsayımlar da ortaya konulmuştur. Bazı kaynaklara göre şehrin batıya doğru kurulmasının sebebinin milattan önce 350'lerde meydana gelen büyük bir depremin Priene'nin ilk kurulduğu bölgeyi tamamen yıkması olduğu düşünülmektedir. Tarih boyunca Türkiye coğrafyasındaki pek çok önemli kent doğal afetler yüzünden hasar görerek terk edilmiştir. (aktaran Altunel, 1998) Kentin deprem veya sel baskınları sonucu taşınmak zorunda kaldığı bilgileri yaygın olsa da kentin yerinin hiç değişmediği yönünde de görüşler vardır. (Kleopatra, 2016) Başka bir görüşe göre ise ilk Priene'nin milattan önce 500'lerde sahilde olduğu ve yüz elli yıllık zaman dilimi içerisinde sekiz kilometre kıyıdan uzaklaşmanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. (aktaran Altunel, 1998)

Antik dönem kentlerinin tüm aşamalarında doğayla etkileşim içinde olduğu aşikardır. Priene Antik kenti bu etkileşimin çeşitli boyutlarda analiz edilebildiği bir örnektir. Doğada bulunan suyun kullanımı iyi bir şekilde organize edilmiş ve halkın yaşamı kolaylaşmıştır. Kentte uzun yıllardır yönetilen kazılar sonucunda doğal su kaynaklarının çevresinde bulunan yerleşim alanında geliştirilmiş su sistemlerine rastlanmıştır. (Ortloff & Crouch, 1998) Kentin arkasını yasladığı sıradağlar doğal bir savunma sistemini meydana getirmiştir. Antik dönemde Ege'de kara yoluyla ulaşım zorlu olduğundan ötürü deniz taşımacılığı ve deniz ticareti ön plandaydı. (Bozkurt, 2002) Kentin denize yakınlığı sayesinde çevre kentlerle yaptığı ticaret artmış, ekonomi iyi bir duruma gelmiştir. Yaşadığımız dönemden yüzlerce öncesinde ulaşım imkanlarının çok kısıtlı olması sebebiyle Antik dönemlerde kurulan liman kentleri ile iç bölgeler arasında ulaşımın kolay gerçekleştirilebiliyorsa bu, kenti daha avantajlı bir konuma getirmiştir. (Fidan, 2016)

Antik kentlerdeki yerleşimler son bulsa da bu alanlar geçmişini bugüne taşıyarak canlı kalmaya devam etmektedir. Doğanın kentler üzerindeki etkisi ise sadece antik periyotta kalmayarak günümüzde de devam edebilmektedir. Priene'nin 2015 kazı raporlarına göre arkeolojik alanda bulunan elliye yakın ağaç antik mekan üzerinde tahribatlara sebep olmaktadır. (Mert & İslam Akat, 2015 yılı Priene kazıları, 2016) Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ'da kurulan kentlerin konumlarında ve gelişme faktörlerinde ve insan yaşamında doğa önemli bir rol oynamaktadır. Kent, doğa ve insan ilişkisinin mimarideki bir örneği on sekizinci yüzyılda yaşayan mimar Étienne-Louis Boullée tarafından 1793 yılında tasarlanan doğa ve akıl tapınağı projesidir. Bu projede kişi yarısında aklın yarısında ise doğanın tasvir edildiği bir kürede yer alacak, kürenin doğa kısmı toprağın kazılması ile elde edilecektir; bu proje kağıt üzerinde kalmış olsa bile doğanın Yakın Çağ mimarisine ilham verdiği görülmektedir. (Sennett, 2018) Günümüzde ise ulaşım araçları kentlerde ve kentler arasında antik dönemlerde kullanılan ulaşım araçlarına göre çok daha hızlı bir mekânsal hareketlilik sağlamaktadır. (Sennett, 2018) Bununla birlikte antik çağda doğanın sağladığı imkanlar ile icat edilen yalın araçların insan eliyle binlerce yıl içinde geliştirilmesiyle bugünün şartlarına ulaşılmıştır.

Bilimin ilerleyişi ile birlikte insan doğaya hükmeder konuma gelmiştir; örneğin doğada karşılaşılan hayvanların evcilleştirilmesinin ardından bazı hayvanların insanın taşıyabildiğinden daha fazla yük taşıyabildiği fark edilmiş ve durumdan faydalanılarak işler daha hızlı, daha az enerji harcayarak yapılmaya başlanmıştır; fakat bu durumun sınırlarının olmayışı pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. (Childe, Kendini yaratan insan, 2001) Zengin doğal kaynakların verimsiz kullanılması, kentleşmenin ve sanayileşmenin yoğunlaşmasıyla doğaya verilen zarar artarken bu zararın insan hayatına etkileri görülmeye başlanmış ve kentlerin doğayla uyum ekseninde sürdürülebilir bir konuma gelmesi için çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Priene 1600'lü yıllardan günümüze değin hakkında araştırmaların ve çalışmaların devam ettiği bir arkeolojik miras niteliğindedir. (Mert & Kuru, Priene nekropollerini, 2019) Çalışmada kentin siyasi, ekonomik, kültürel, mimari özelliklerini belirleyen faktörlerin doğayla pek çok yönden bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışma sayesinde antik kentler üzerine

yapılacak analizler doğa faktörü göz önüne alarak geliştirilebilir; Priene Antik Kenti'nin yapısı, kent ve doğa etkileşimi değerlendirmeleri ışığında detaylı bir şekilde ele alınabilir.

Kaynakça

Akurgal, E. (2005). *Anadolu kültür tarihi*. Ankara: Tübitak.

Al-Sabbagh, H., & Gorgees, M. (2019). The spatial organization of Ancient Greece cities, case study: Priene City from Hellenistic period (third century BC). *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*. 5, s. içinde 1-10. IOP Publishing. doi:10.1088/1757-899X/603/5/052011

Altunel, E. (1998). Evidence for damaging historical earthquakes at Priene, Western Turkey. *Turkish Journal of Earth Sciences*, 25-35.

Aslan, N. (2019). Roma dönemi konut mimarisinde avlu kullanımını ve kültürel kimlik ilişkisi: Ephesos, Priene, Aphrodisias, Kremna, Sia, Zeugma örnekleri ışığında. *Yüksek lisans tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Bozkurt, G. (2002). Antik Priene Kenti konut mimarisinde açık ve kapalı mekan ilişkilerinin özellikleri. *Yüksek lisans tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Brückner, H. (2019). Rapid delta growth in historical times at Ephesus and Miletus—the examples of the Küçük and the Büyük Menderes Rivers. C. Kuzucuoğlu, A. Çiner, & N. Kazancı (Dü) içinde, *Landscapes and landforms of Turkey* (s. 293-306). Springer.

Can, A. (2003). Antik kent ile bu mekanı üreten toplumun değerler sistemi arasındaki ilişkinin incelenmesi ve Atina Örneği. *Doktora tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Childe, G. (1994). *Toplumsal evrim*. (C. Balcı, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.

Childe, G. (2001). *Kendini yaratan insan*. (F. Ofluoğlu, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.

Fidan, A. (2016). Antik liman kentlerindeki sosyal ve dűşünsel yaşam üzerinde deniz ticaretinin etkisi, Tieion / Teion Antik Kenti üzerine bir inceleme Karadeniz'in Efes'i Teion! *Kent Kűltürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 84-101.

Gates, C. (2015). *Antik kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da kentsel yaşamın arkeolojisi*. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

İbci, R. O. (2017). *Priene Antik Kenti*. Arkeopolis: <http://arkeopolis.com/priene-antik-kenti/> adresinden alındı

İmir, Ç. (2011). Belgeselcinin gözüyle, denizi özleyen iki kent: Priene ve Milet. *Bütün Dünya*, 111-118.

Kleopatra, F. (2016). *Priene (Antiquity)*. Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor: <http://www.ehw.gr/asiaminor/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaId=9512> adresinden alındı

Kulözü, N., & Özden, M. A. (2006). Transformation of house-typology in the Ancient Priene City . *Çanakkale Kentsel Yeşil Alanların Geliştirilmesine Yönelik Eylem Planı Projesi; içinde*, (s. 643-653).

Kűltür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Priene Arkeolojik Alanı Aydın* . Kűltür Varlıkları ve Műzeler Genel Műdűrlűđű: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-210803/priene-arkeolojik-alani-aydin-2018.html> adresinden alındı

Lampros, S. (1969). *Greece - The Hellenistic Age*. Ohio: Lorenz Educational Press.

Mert, İ. H. (2016). Priene'deki gıda pazarı. *OLBA Dergisi*, s. 365-418.

Mert, İ. H., & İslam Akat, H. (2016). 2015 yılı Priene kazıları. 38. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu içinde* (s. 99-120). Ankara: T.C. Kűltür ve Turizm Bakanlığı; Kűltür Varlıkları ve Műzeler Genel Műdűrlűđű.

Mert, İ. H., & Kuru, B. (2019). Priene nekropolleri. *Nekropol ve peyzaj: uygulamalar, yaklaşımlar ve öneriler çalıştayı içinde* (s. 145-164). Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent: kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. (G. Koca, & T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ortloff, C. R., & Crouch, D. P. (1998). Hydraulic analysis of a self-cleaning drainage outlet at the hellenistic city of Priene. *Journal of Archaeological Science*(25), 1211-1220.

Sennett, R. (2018). *Ten ve taş: batı uygarlığında beden ve şehir*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası 1. cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sevin, V. (2003). *Başlangıçtan Perslere kadar Anadolu arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları.

Seyhan, B. (2010). Antik Çağda Küçük Asya'da festivaller ve panayırılar. *I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi içinde*, (s. 90-104). Nevşehir.

Strabon. (2000). *Antik Anadolu coğrafyası (Kitap: XII, XIII, XIV)*. (A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Strutz, R. J. (2013). Turkey Aegean Coast - Priene, Miletus and Didyma.

Swan, S. (2016). *Eyewitness travel Turkey*. London: Dorling Kindersley.

Tuna, C. (2000). *Mağaradan kente Anadolu'nun eski yerleşim yerleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuna, C. (2002). *Kentten imparatorluğa: Anadolu'nun eski yerleşim yerleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wycherley, R. E. (2011). *Antik Çağda kentler nasıl kuruldu?*. (N. Nirven, & N. Başgelen, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yaldız, M. (2002). Güneşin ve suların ülkesi Milet Didim Priene. Milet Yayınları.
<https://books.google.com.tr/books?id=v9eVDwAAQBAJ&hl=tr> adresinden alındı